

tidsskrift.dk

Bidrag til Bedømmelsen af den fynske
Landbostands Vilkaar før, under og
efter Svenskekrigen 1657-60, forsaavidt
Nyborg Lehn angaar.

Historisk Tidsskrift, Bind 4. række, 5 (1875)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_4rk_0005-PDF/hto_4rk_0005_96506.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=96506>

pdf genereret den : 28/5-2008

Bidrag til Bedømmelsen af den fynske Landbostands Vilkaar før, under og efter Svenskekrigen 1657-60, forsaavidt Nyborg Lehn angaar.

Af
S. Jørgensen ¹⁾.

Den svenske Fejde og de efter den følgende Begivenheder: Enevoldsmagtens Indførelse, Jordegodsernes Overgang i ny Hænder og de haarde Misvækstaar gjorde et voldsomt Brud paa den jævne historiske Udvikling. Naar Almuesmanden tog den svenske Fejde som Udgangspunkt for en ny Tidsregning og i henved et Par Menneskealdere derefter altid

¹⁾ Det er Lehnets ældste Thingbøger, som jeg ved Amtmand Grev Brockenhuus-Schacks Godhed har kunnet benytte i mit Hjem, der have været mine Kilder for omstaaende Meddelelser. Af disse gamle Thingbøger findes bevarede Salling Herreds for 1637, 1661, 62 osv. Gudme Herreds for 1639, 1640, 49, 50, 63 osv. Sunds Herreds for 1657, 60 osv. To ældre for Salling og Sunds Herred ere uden Værdi, da de ere førte meget uordentlig og kun give et meget kort Referat af, hvad der forhandlede paa Thinget. Fra 1637 af blive de derimod meget udførlige Aarbøger. De mangfoldige Synsvidner give et tydeligt Billede af Bygninger, Veje, Broer osv., medens Skifterne vise os Klædedragt og Indbo. Henviisningerne i det følgende ere gjorde paa den Maade, at Thingdag og Aar ere anførte. Som oftest er Folionummeret utydeligt eller afslidt, hvorfor jeg har valgt nævnte Henvisningsmaade.

bestemte en Begivenheds Plads i Tiden «saa og saa mange Aar før eller efter Fejden», saa havde han ganske vist Ret, og man vil blive end mere tilbøjelig til at erkjende denne Ret, jo tydeligere man lærer Tidsforholdene at kjende.

Allerede næsten fra det 17 Aarhundredes Begyndelse kan der spores en mærkelig Tilbagegang i den danske Adels økonomiske Vilkaar. Grundene hertil vare maaske flere, men vi skulle kun her fremhæve de væsenligste: Kristian den fjerdes Krige, der krævede meget betydelige Ofre af Adelen, Opførelsen af de mange prægtige Herresæder i Slutningen af det 16 Aarhundrede, Jordegodsets stadig fortsatte og meget uhensigtsmæssige Deling, der allerede rum Tid før 1660 havde ført til, at mangan højbaaren Ætling maatte kummerlig friste Livet i en Bondegaard eller anden Besiddelse, der ikke var meget bedre. Ogsaa for dem, der vare saa heldige, at en større Besiddelse faldt i deres Lod, var Delingen højst uheldig, i det den førte til, at de fik Gods i næsten alle Landsdele. Holdt de Fuldmægtige til at opkræve Indkomsterne, var det ikke saa sjældent, at disse bedroge deres Herskab samtidig med, at de udsugede Bønderne, og, hvis de ej holdt Fuldmægtige, var det dem saagodt som umuligt at faa Bønderne til at betale deres Afgifter. Det var ganske vist ikke vanskeligt for Herremanden at faa udstædt Namsdom over den gjenstridige Fæster, men han maatte som oftest nøjes med den moralske Sejr, der laa i en saadan Dom, hvilket bedst ses af de mange Tilfælde, hvor den samme Fæster efter Aars Forløb søges for samme Restance, hvortil er lagt ny fra Aar til Aar. En Nam- og Vurderingsforretning var det nemlig ingeniunde let at udføre, thi Bonden agtede hverken Øvrighed eller Godsejer. Et Par Exempler ville nærmere belyse dette: 1637 havde Sten Bille til Skovsgaard i Espe Sogn paa Fru

Dorethe Oldelands (Hendrik Jespersens til Holmegaard paa Langeland) Vegne erhvervet Namsdom over Rasmus Pedersen Aakjær i Espe for flere Aars resterende Landgilde. Da Manden ej vilde betale, mødte Sten Bille og Herredsfogden i Salling Herred og begyndte at vurdere hans Gods. Manden kom da farende med en Buløxe, som han svang over S. Billes Hoved og sagde: »Jeg skal hugge din lange, onde Sten Bille, din lange Tyv!« Til Herredsfogden vendte han sig med det Løfte: »Din Kjæltringfoged! Jeg skal hugge dig, saa din Lunge skal flyde ud, og du skal ikke sidde længer paa Thinget at sige Domme af. I to er ikke bedre end Mourids (Rakkeren) i Hillerslev«. — Derefter løb han hen mod Sten Billes Dreng, der holdt en Ko ved Tøjret, som de havde vurderet, og sagde: »Jeg skal hugge din Hjerne ud!« hvilket han ogsaa havde gjort, hvis Sten Bille ej havde afbødet Hugget med sin Kaarde. Endnu mange flere Trudslers udstødte han mod dem. For denne Opførsel blev han vel $\frac{22}{8}$ s. A. dømt at bøde sine 3 Mk. »og blive den Mand, han havde beskyldt Sten Bille for«, men Dommen blev ikke fuldbyrdet, thi næste Thingdag fremstod velb. Sten Bille og berettede, at han havde eftergivet Rasmus Pedersen den over ham erhvervede Dom, hvorimod R. P. fremstod og sagde, at han tog de Ord i sig igjen; de havde undsluppet ham i hans Drukkenskab og Hidsighed.

Fredagen næst før Jul 1638 mødte velb. Claus Brøkkenhus's Ridefoged og Herredsfogdens Fuldmægtig med Vurderingsmænd for at pante hos Cl. Brøkkenhus's Bonde, Peder Ibsen i Aarslev. Manden havde ventet dem og faaet Forstærkning i Byen. Her kom det til en saa haard Kamp, at Manden laa død paa Stedet, og de tvende Fuldmægtige med deres Følge slap kun med Nød og meget haardt saarede derfra.

Den $\frac{8}{4}$ 1649 var Knud Hvid, Herredsfoged i Gudme Herred mødt hos Jens Steffensen i Svindinge for at vurdere af hans Gods. Da kom J. S. løbende med en Øxe, truede og skjældte dem, at de kom og vilde overprække ham. Til en af Vurderingsmændene sagde han, at han maatte heller betale sin egen Gjæld. Til den Fuldmægtig, der havde erhvervet Dommen over ham, sagde han, at han fik den Dom ved Snedighed og Underfundighed som en Skjælm.

Naar Bonden havde »forsiddet» sin Fæstegaard, rejste han ofte sin Vej med alt, hvad han kunde føre med sig, og det var umuligt — i de fleste Tilfælde — for Ejeren at faa Erstatning. Det var derfor ogsaa kun faa Adelsmænd i Nyborg Lehn, der i den nærmeste Tid før den svenske Krig kunde siges at være velstaaende, medens derimod Listen over de forgjældede og forarmede er lang; der var saaledes: Brokkenhuserne, Friserne, Urnerne, Qvitzouerne, Henrik Thott, Henning Valkendorff, Falk Gjø, Billerne, Ejler Høeg osv. At gaa ind paa en Fremstilling af alle foran nævntes Skyldregistre, blot forsaavidt vort Kjendskab strækker sig, vilde blive for vidtløftigt, men et enkelt Exempel vil dog ikke være uden Interesse:

Den $\frac{14}{1}$ 1639 laante Ejler Høeg til Nielstrup 400 Rd. af Lektor Jens Povlsen i Odense, for hvilken Gjæld Fru Karen Krabbe til Vemmetofte var Forlover, og hun maatte senere indfri Gjælden. $\frac{9}{6}$ 1650 laante han 100 Rd. af Fru Jytte Høeg, slg. Niels Krags til Trudsholm, 350 Sldr. af Anders Nielsen i Diernisse. $\frac{11}{12}$ 1651 300 Rd. af Karen Krabbe til Vemmetofte. $\frac{13}{1}$ 1653 250 af Henrik Wrangel, Foged paa Sandholt, paa hvilken Kapital der $\frac{5}{7}$ 1661 resterede 127 Rd. 20 Sk. Renter. $\frac{13}{1}$ 1655 laaner han 3000 Rd. in Species af Fru Margrethe Götzen. $\frac{29}{1}$ 1655 laaner han i Viborg 1553 Rd. af Christen Skeel Jørgensen til Ravn-

holt, hvilken Kapital blev opsagt 1657, men ej betalt. Dr. Anders Skjelling laante ham $10\frac{1}{7}$ 1656 400 Rd. $13\frac{1}{4}$ 1657 laante han i Odense 707 Rd. af Forpagter Mads Vestesen paa Skjoldemose, af hvilken Kapital der ved Ejler Høegs Død 1660 ogsaa resterede Renter. Af samme Mand laante han $12\frac{1}{6}$ 1657 4 Rd., 1 Td. Mjød = 8 Rd. $19\frac{1}{2}$ 1657 laante han af Nicolaj Jensen paa Nielstrup 38 Rd. 1 Mk. 10 Sk. lybsk. — Efter hans Død bleve hans Arvinger endvidere søgte for Gjæld af følgende: Jens Terkelsen, Ridefoged paa Fravdegaard 150 Rd. Borgmester Peder Lavridsen af Svendborg efter Regnskabsbog 27 Sldr. 29 Sk. Kjøbmand Johan Pedersen ligel. 23 Sldr. 1 Mk. 12 Sk. Maren slg. Hans Randers ligl. 53 Sldr. 15 Sk. Hans Carstensen ligl. 174 Sldr. 2 Mk. 1 Sk. Johan Sutrøm ligl. 66 Sldr. 1 Mk. 8 Sk. Christen Hansen Kræmmer ligel. 92 Sldr. 3 Mk. 9 Sk., foruden 61 Sldr. 2 Mk. 14 Sk., som Fru Elisabeth Hoeg havde modtaget Varer for, for hvilket Beløb Ejler Hoeg havde godsagt. Den $23\frac{1}{4}$ 1661 søger Herr Hans Pedersen til Stenstrup og Lunde Arvingerne efter Ejler Hoeg for 300 Rd. med 6 Aars Rente = 108 Rd., som var den Kapital, Johan Friis til Ørritslevgaard havde funderet til Gudstjenestens Forbedring, og som den salige Herre (E. Høeg) ved adelig Ære, gode Tro og Love havde tilpligtet sig at betale.

Ejler Høegs største Kreditorer vare nok endda Niels Krabbe og Borgmester Niels Lauridsen, thi 1663 opføres Nielstrup som tilhørende Niels Krabbes Arvinger og Borgmester Niels Lavridsen, «der nu bebor den og deri er interesseret». Godset var da splittet mellem flere af fornævnte Kreditorer. — Det skal villig indrømmes, at mange Adelsmænd for en Del vare Skyld i deres elendige Tilstand, idet de levede over deres Evne og i det mindste ofte førte et tem-

melig uordentligt Levned. Raaheden og Armoden stode sagtens i et vekslende Forhold til hinanden som Aarsag og Virkning, men en Adelsmand kunde da ogsaa blive saa arm, at man har ondt ved at fatte det. Her kun et Exempel til af de mange:

Den $14\frac{1}{2}$ 1637 lod Herr Christen Lavridsen i Jordløse tillyse paa Salling Herredsting, at ærlig og velb. Christian Krabbe til Bustrup havde den $3\frac{1}{7}$ 1614 indsat i Jordløse Præstegaard: 1) et stort malet Fyrreskrin, Laaget itu; 2) et sort stukket Klæde med Bomuld, beskadiget af den Ild, der var i Præstegaarden; 3) et Stykke gammelt Tapet, blaa-malet og med Vaaben; 4) en stor Skaal med 2 malede Bægere, der intet due, og 6 runde Stobe; 5) en stor Egekiste med noget forraadnet Læder paa Laaget; 6) et langt rødt og et højt sort Egeskrin, det sidste med Skuffer i; 7) en stor lang Egeskive med aaben Fod; 8) et stort Ølfad, forraadnet og uden Bund; 9) 3 Fyrrebænke, af hvilke den ene var borte, og i hvis Sted Præsten lagde 3 Mk.; 10) en høj Kobberlyseform. Eftersom Krabbes Arvinger havde fragaaet Arv og Gjæld efter ham, opbød Præsten nævnte Gods, om der maatte findes nogen, der vilde klæde sig ved det. Da dette ikke skete, blev det den $21\frac{1}{2}$ s. A. tilkjendt Kongen.

Ulige heldigere forholdsvis end Adelen stod den fynske Bonde. En Samtidig¹⁾ skildrer den fynske Bondestand som «et flittigt, skikkeligt, renligt og forstandigt Folkefærd». — Iblandt dens gode Egenskaber har stedse hørt en ikke almindelig Lyst til at sysle med Bog og Pen, en Omstændighed, der vist forklarer, at der af dens Rækker er udgaaet ikke saa faa literære Notabiliteter. — I det 17 Aarhundrede havde man vel kun paa faa Steder et ordnet Skolevæsen,

¹⁾ A. Bærentsen: «D. og N. frugtb. Herlighed» pag. 100.

hvor Børnene lærte at skrive, og dog hørte det langt fra til Sjældenhederne at træffe Bønder, der baade kunde læse og skrive. De mange offentlige Forretninger, der kunde komme til at paahvile en Bonde, gjorde det ligefrem til en Nødvendighed for ham at erhverve sig disse Færdigheder. Følgende Exempler hentede fra forskjellige Egne i Lehnets give Vink om, hvorledes man hjalp sig:

Den ³⁰/₁ 1661 søgte Peder Hansen „Skolemester“ i Ollerup Sognemændene for sin Løn, „efter Vedtægten“. Ridefogden paa Nielstrup protesterede mod, at der skete noget Paalæg paa hans Herskabs Bønder uden dettes Minde. Bymændene erklærede — uden Hensyn til Fogdens Indsigelse — „at naar de maatte blive fri for den Person af Svendborg Skole, vilde de heller have Peder Hansen“.

Den ²¹/₆ 1664 førte Mikkell Andersen i Frørup Thingsvidner for, at 14 Dage efter Paaske vare Rasmus Pedersen, Jørgen Pedersen og Peder Ebbesen forsamlede i Dines Nielsens Hus, hvor de bleve enige om, at Mikkell Andersen skulde være Skolemester for deres Børn, 2 Drengene fra hver, og at han derfor skulde nyde af hver 2 Sk. om Ugen og 1 Dags Kost. P. Ebbesens ene Søn kunde ikke komme før efter Sædetiden, men han udeblev helt, og den anden blev borte, da han havde gaaet nogen Tid. M. Andersen søgte ham derfor for Misligholdelse af Kontrakten og satte i Rette, om P. E. ej burde at betale ham hver Dags Kost med 10 Sk. danske. — Jørgen Pedersen og P. Ebbesen vare Fæstere under Ellensborg, og ved det Syn, der ⁹/₆ 1663 afsagdes over Slottets Gods, fandtes J. Pedersens Helgaard kun brøstfældig paa Tag over 2 Bindinger Hus. Han maa saaledes have hørt til de mest velstaaende Bønder¹⁾. P. Ebbesens

¹⁾ Til den ¹²/₂ 1662 havde J. P. stævnet Mads Rasmussen i Ørbek, Pelle Hansen i Frørup og Johanne Povlsdatter angaaende, at da

Helgaard var brøstf. paa Tag over 14 Bdgr. Hus og manglede Fodstykker under 9 Bdgr. Ladehus. Rasmus Pedersens Vilkaar ere mig ikke bekjendte.

Det er en Selvfølge, at man kun lærer saadanne Kontrakter at kjende i de Tilfælde, de — som her — bleve misligholdte, men da det af de anførte Exempler ses, at Undervisning skattedes saa højt, at den søgtes selv i de for Bonden saa besværlige Aar 1660—61, saa kan man vistnok slutte, at den ikke har været mindre eftersøgt i de gode Aar¹⁾.

Bondestandens økonomiske Stilling var i det hele gunstig før Krigen, skjønt det maa indrømmes, at der fandtes ikke faa Undtagelser, men det kan med Bestemthed paa-vises, at i disse Tilfælde laa Skylden hos vedkommende Bonde selv, og mærkeligt er det, at det ikke er de Herregaarden nærmest værende Bønder, vi kunne finde siddende i nedfaldne Gaarde med lange Skyldregistre; det er saa godt som altid Strøgodsboenderne. Det synes saaledes ikke, at Herremandens eller Fogdens vaagende Øje har været til Skade for Bonden selv.

Der var dog en betydelig Forskjel paa Selvejerens eller den jordegne Bondes og Fæsterens Stilling. Vel gav denne som oftest kun et ringe Stedsmaal (Fæste), og den aarlige Afgift var ikke meget betydelig og derhos bestemt, saa den ikke kunde vilkaarlig forhøjes af Jorddrotten, men som of-

Anders Jensen i Frørup var død, og han spurgte om Pelle Hansen og de andre Medarvinger vilde være med til at begrave ham, sagde Pelle Hansen, hans Hustru og Johanne Povlsdatter, at de ikke havde Raad dertil. Da sagde Jørgen Pedersen, at saa fik han at gjøre det, thi Manden kunde ikke saaledes blive ved at ligge paa Stuegulvet. Videre beskyldte han de samme for 5 Sldr. for 2 Tdr. Æreøl.

¹⁾ I Ollerup maa der have været undervist af P. Hansen 1660, thi Vedtægten gjalt kun for et Aar ad Gangen.

test synes der at have hørt mere Jord til Selvejergaardene. Den jordegne Bonde kunde derhos betroes vigtige offentlige Hverv, naar hans Kundskaber og Evner gjorde ham dertil skikket, saasom Herredsfoged, Sandemand osv.

Det maa dog bemærkes, at Selvejeren stod i et vist Afhængighedsforhold til Kronen eller til den Adelsmand, Kongen havde forundt Herligheden i hans Gaard. Hvis han lod sin Gaard forfalde i meget betydelig Grad, forhuggede sin Skov eller paadrog sig mange Restancer, kunde Kronens Ridefoged eller den Herremand, der havde Højheden over ham, faa ham dømt fra Gaarden, men denne skulde lovbydes paa Thinget til den domtes næste Slægt; hvis der da af denne ingen mødte og vilde tage imod den, blev den til-dømt Kronen eller Herremanden som Fæstegods.

Den ²⁰/₁₂ 1649 lod Mogens Sehested til Mullerup afgive Syn paa Thinget over Rasmus Jensens Gaard i Ellerup. Manden havde paadraget sig 15 Dal. 1 Mk. 10 Sk. i Landgilderestance og hugget 5 Bøgetræer, der ikke havde været ham udviste. 19 Bindinger Hus vare slet borte; de to Huse, der stode, manglede 96 Tr. Langhalm, 16 Al. Fodstykker, 1 Tylt Spær, 1 Højsule, 2 Tylt Lægter. Paa Stuehuset manglede 1 Tylt Spær, 2½ Tylt Lægter, 4 Tylt Deller, 5 Stolper, 4 Bjælker, 12 Al. Fodstykker. Han satte derfor i Rette, om Manden ikke burde have sin Ejendomsret forbrudt, men Dommeren fandt, at han burde have sit Husbondehold forbrudt. — Før Krigen var en saadan Sag ligesaa sjælden, som det efter Krigen blev almindeligt.

Efter adskillige Synsvidner synes Selvejergaardene ofte at have været opførte som smaa Herregaarde med teglhængt Stuehus, muret med røde Mursten og prydet med Karnapper. Paa Selvejerens Grund laa ofte et eller flere Smaahuse,

hvis Beboere arbejdede for Husbonden, medens de til Gjengæld fik Græs og Foder til en Ko og noget Korn saaet.

Den arbejdende Klasse var ikke talrig og blev godt lønnet. 1649 skulde en Mand i Fjellerup give sin Karl i Sommerløn Groden efter 8 Skp. Blandkorn og 12 Skp. Havre, 2 Mk. Penge, Vadmel og Lærred, Sko, Træsko og Handsker, men Karlen maa kunne have opnaaet mere hos en anden, da han undveg sin Tjeneste. Det kan derfor ikke undre os, at vi træffe Tilfælde, hvor vi finde Husbonden i betydelig Gjæld til sine Tjenestefolk. Den ¹²/₂ 1640 søges Jep Jørgensen i Kullerupgaard af sin forrige Karl Jens Andersen for 18 Sldr. med 3 Aars Rente, for Leje af en Ko i 3 Aar 11 Mk., 1 Otting Smør, 5 Skpr. Havre, 1 R $\frac{1}{2}$ for Havre, han hentede i Lørup Mølle, endelig 3 Mk. i Løn.

Præsterne kunne vel ogsaa i visse Maader siges at høre med til Landbostanden. Før Krigen synes de fleste at have været velhavende, nogle vare endogsaa meget rige Folk, der baade ejede Jordegods og Kjøbstadgrunde. — Det kunde heller ikke godt være anderledes, end at de maatte sidde i Velstand, thi Avlen havde været god, Tienden altsaa ogsaa, og til mange Præstekald hørte en eller flere Gaarde, som Præsten fæstede bort og nød Landgilden af.

Vi ville slutte denne korte Oversigt med et Forsøg paa at give et Billede af Landskabets Udseende i Nyborg Lehn, saaledes som talrige Synsforretninger have tegnet det for os. De mange Hegn, der nu skille mellem Mand og Mand og mellem den enkeltes Marker, maa man tænke sig borte, og man kan da let forestille sig, hvorledes det bakkede Terrains bløde Omrids maatte træde tydeligere frem. Ganske vist var der Hegn mellem Bymarkerne, men disse Hegn fulgte beskedent Jordens Fald, og vel havde den enkelte

Mand mange smaa Indhegninger, som Tofter, Enghaver, Skovhaver, Fole- og Hestehaver foruden den egentlige Have, men disse smeltede enten sammen med Byen, hvis Grund de oftest udgjorde, eller ogsaa vare de saa helt smaa, at de vare uden væsenlig Indflydelse paa Egnens Karakter. Skjønt Skovene optog en større Del af Landets Overflade end nu, vare dog de enkelte Skove af mindre Udstrækning og spredt liggende, men de maa have dannet skønne Grupper, da Træerne vare mægtigere end Nutidens og opvoxede i naturlige Former. Landsbyerne vare store og velbyggede. Datidens Sule- og Aasebygninger stode i Soliditet over Nutidens, og Korstuen var en ikke ringe Prydelse for Vaaningshuset. Præstegaardene og de jordegne Gaarde havde som oftest Tegltag. Kirkerne vare vel holdte og i Reglen prydede med Blytag. Kirkegaardsmuren var opført i Kalk og belagt foroven med Tagsten; den var omgivet med mægtige Aske- og Elmetræer. — Ved enhver Gaard var en god Frugt- og Humlehave; Most og stærkt Øl vare yndede Drikke, hvoraf Fynboen forbrugte betydelige Mængder. Haverne vare hegnede med Pileplantninger. Den fynske Bonde glemte intet Aar at plante sine Pile og Podninger eller lægge sine Humlekuler. Saa stærk var Vanens Magt, at han end ikke undlod det i Krigstiden — som Synsvidnerne udvise — paa de Godser, der bleve mindst ilde medhandeled¹⁾. Tager man endvidere i Betragtning de mange ny og smukke Herregaarde, kan man godt forstaa, at Arent

¹⁾ F. Ex. Vindinge Herreds Thingb. f. 1663 2/3. Under Vindinge, hvor kun 2 Gaarde, den ene i Ufredstid afbrudt, den anden 26 Bindinger afbr., 12 Bdgr. brøstf., Stuehuset mangler Fodst., horte under Ellensborg, tilføje Synsmændene: Belangende Empoder, Humlekuler og Pile, er saaledes alle Steder, som det sig bor, forsaavidt deres Haverum kan taale. Denne Ytring maa naturligvis referere sig til alle foranstaaende Syn og ikke blot til de 2 Gaarde.

Bærentsen kunde fristes til at udlede Øens Navn af Ordet «fint», «for des herlige Beskaffenhed og Vilkaar».

Det maa dog ikke fordølgges, at der allerede før Krigen mærkes en Tilbagegang ogsaa i Bondestandens Vilkaar, der maaske vilde have vist sig endnu tydeligere, hvis der ikke for Aarene 1651, 52, 53, 54, 55 og 56 havde manglet alle Kilder i Lehnets Archiv til dets Historie. Det kan dog i de senere forekommende Retssager mærkes, at ikke saa faa Selvejerbønder havde begyndt at arbejde med en betydelig Gjæld, der sikkert nok havde sin Rod i de store Udgifter, Landet paaførtes ved Christian den fjerdes Krige.

At Fæsterne maatte gaa tilbage i Formuesvilkaar var selvfølgelig efter den højst ukloge og uretfærdige Bestemmelse om Adelens Eneret til at fede og drive Handel med Fedekvæg. Naar Fæsteren var henvist til udelukkende at skaffe sig den fornødne Indtægt af sit Korn, maatte han paa sin Jord anvende et Udpiningssystem, der i sine Følger maatte blive lige fordærveligt for Jorddrot og Jordbruger. At Bonden søgte ad Omveje at fede og afhænde sit Kvæg, har man fra det 17 Aarhundredes Begyndelse mangfoldige Exempler paa, men man har ogsaa mange Exempler paa den Omhu, hvormed Herremændene vaagede over, at sligt ikke skulde ske. Det gik dog mange Gange godt for Bønderne, naar det kunde lykkes dem at bevise, at de havde overladt det paagjældende Kvæg til en anden for Penge, som de vare ham skyldige. — Men, selv om enkelte Bønder, særlig langs Fyns sydlige Kyst kunde omgaa Lovene, blev det uden væsenlig Betydning for Standen i sin Helhed.

Ogsaa i politisk Henseende stod Bonden næppe saa heldigt som tidligere. Herredsfogden var vel endnu en Bonde, men han valgtes ikke længere af Herredsbønderne,

men beskikkedes af Kongens Lehnsmænd. Ogsaa paa Præstevalget begyndte deres Indflydelse at tabe sig, idet Herskaberne — det haves der ikke faa Exempler paa — benyttede deres Indflydelse paa Fæsterne til at fremtvinge et Valg efter eget Tykke. — Inden for Sognets snævre Grænser rørte sig derimod Livet endnu som i Oldtiden. Sognestævnen var et Herredsting i det mindre, og Byloven nød fuldt saa megen Agtelse som Landsloven. Den indskrænkede sig ikke til Regler for Jordens Drift, for Hegn og Fred, men bestemte blandt andet ogsaa Bøder for Trætte og Slagsmaal. Svindinge-Lamdrup Bylov f. Ex. bød, at den, der havde slaaet en Lavsmænd blaa og blodig, skulde bøde en Oxe. — Ikke altid gik det fredeligt til paa Stævnen; mindre Trætter bilagdes vel hjemme, og for mindre Saar dømte Naboer og Venner efter gammel Vedtægt, men undertiden kom Sagerne ogsaa for paa Herredstinget, og derved ere nogle Minder blevne bevarede om Datidens Landsbyliv. Enkelte saadanne ville vi fremdrage:

Den ²³/₈ 1649 klager Erik Frederiksen paa Rygaard paa sin Husbondes Tjeners Lavrids Andersens Vegne, hvorledes denne paa sin «farende Vej» mellem sin Gaard og Kirken (i Langaa), hvor han vilde gaa op og ringe Klokken for at samle Almuen til Stævnen at tale med dem om Hegn at holde for deres Rugmark, da er han først overfalden af Niels Hansen uden nogen given Aarsag og meget ilde medhandlet med Hug og Slag, og da de skiltes ad, gik Lavrids Andersen hen og satte sig paa Bænken under Majtræet og vidste sig ingen videre Fare at paastaa. Da kom Lars Hansen til ham uden nogen videre Ord og slog ham først 4 blodige Slag paa sine Arme med en Spade; siden kastede han Spaden og slog ham nogle Gange til Jorden ¹).

¹) Gudme Herreds Thingb. f. nævnte Aar og Dag.

I Sommeren 1663 havde Dals Møllers Kvæg gjort Vantinge Bymænd Skade paa deres Korn. Efter Vedtægten dømte de ham til at betale 1 Td. Øl. Da han ikke vilde gaa ind herpaa, gik Oldermændene med nogle af Bymændene til Møllen for at pante ham. De begjærede nu Pant første, anden og tredje Gang, men Møllerkonen raabte, at den, der rørte hendes Pant, skulde ske en Ulykke. Desuagtet tog de en Messingkjedel, men Konen, Ellen Sørensen, kom efter dem med en Gjerdestaver, hvormed hun vilde prygle Oldermændene, hvilket hans Medfølgere dog afværgede. Imidlertid kom begge hendes Sønner med hver en dragen Kaarde, hvormed de saarede 4 af Mændene¹⁾.

S. Aar, da Vesterskjærninge Mænd sad paa Stævnen for at høre paa de 8 Mænd, der havde synet Gjerder, og som skulde »kjende paa Byens Vedtægter«, kom en Mand lidt til Ords med en af Synsmændene og forlangte blandt andet, at de skulde vise ham de Stykker Hegn, for hvilke han skulde betale »Vide«. Da den tiltalte Synsmand svarede ham, at saa skulde han have gaaet med, saa kunde han have set det selv, blev han vred og slog til Synsmanden med sin Stok, men denne betalte dette Slag med et Hug af en gammel Stridshammer, der blev Mandens Bane²⁾.

I den svenske Krig kom Bønderne i Nyborg Lehn ikke til at tage aktiv Del, skjønt de vare inddelte i et Slags Landeværn, der dels skulde gjøre Tjeneste som Bavnvagt, dels som Kystvagt. Denne Kystvagt kunde være højst an-

¹⁾ Salling Herreds Thingbog.

²⁾ Om en ejendommelig Stævneforhandling se min Afhandling: »Udsigt over Hexeprocesser i Salling Herred« Fyns Stiftstidende 1874, Nr. 81.

strengende, da den tit skulde gøres langt fra Hjemmet. Det maa dog have været Regjeringens Plan at anvende Landeværnet til dermed at forhindre Fjendens Overgang til Fyn. Der laa i det sydlige Fyn 500 Ryttere og 450 Soldater, som skulde forstærke Folkevæbningen. Salling Herredsmænd idetmindste vare ogsaa blevne samlede og havde tiltraadt Marschen, men under Vejs fik de Underretning om, at Fjenden havde fuldført Overgangen. Landeværnet blev da opløst. Fjenden tog Fodfolket til Fange i Faaborg, Rytterne i Svendborg. Det er uhyggelige Minder, der knytte sig til disse Troppers Ophold paa Fyn, som de skulde have hjulpet til at forsvare. Vi ville fremdrage nogle af disse, da de ret vel tjene til at bekræfte, hvad der fra andre Kilder er fremdraget angaaende den danske Hærs Mandstugt i denne elendige Krig:

Den 30/9 1665 fører Sandholts Bønder Thingsvidne for, at det Aar, Svensken indtog Landet, omtrent 5 Uger før St. Mikkel's Dag, da havde Sandholts Tjenere Hs. Kgl. Majestæts, vores allernaadigste Arvekonges og Herres egne Folk til Indkvartering, hvilke vare langt værre end de Svenske, efter som en fattig Mand da ikke maatte raade lidet eller intet over, hvis ringe Middel de havde i Huset, saa at de saaledes derover bleve forarmede, at de ikke vare mægtige deres Husbondes Fuldmægtig nogen Landgilde at kunne yde¹⁾.

Rytterne fik et ikke meget bedre Skudsmaal i Sunds Herred. Flere Thingsvidner fra nævnte Herred for 1657 vise, hvorledes disse Ryttere grebe forstyrrende ind i alle Forhold, ikke mindst derved, at de altid holdt med dem, der havde Uret. I Rødskebølle ved Svendborg holdt saa-

¹⁾ Salling Herreds Thingb. for 1664—67.

ledes en Skrædder, Rasmus Jørgensen, et ilde Hus med Svir og Drik, Horkvinder og Spil, saa Bymændene i Fredstiden ofte havde levet i Frygt og Fare og tit mulkteret ham efter Vedtægten, undertiden ogsaa faaet ham dømt paa Herreds-thinget. Da Ufreden begyndte at nærme sig, glædede Familien i det slemme Hus sig og truede Bymændene med, at nu skulde de faa deres Betaling, hvad ogsaa skete, thi dette Hus virkede meget tiltrækkende paa Rytterne, der øvede mange Optøjer i Byen og blandt andet ødelagde Byens Fold, naar der i den stod optaget fremmed Kvæg¹⁾.

P. Madsen i Trunderup var 1657 Delefoged paa Kro-
nens Gods i Sunds Herred og forestod Indkvarteringen, naar der kom Krigsfolk gennem Byen. Han fik $\frac{2}{12}$ 1657 det Skudsmaal af menige Bymænd, at han ikke havde fornærmet dem med Indkvarteringen, men det maa nok ikke tages saa nøje med denne Erklæring, thi samtidig fører han Sag med to af Bymændene, af hvilke den ene havde sagt i Kværndrup, at P. Madsen skulde ikke tage saa haardt paa med de Ryttere, medens den anden beskyldte ham for at have vist Rytterne til ham, da de ødelagde hans Hest og toge den fra ham.

Det maa utvivlsomt have været i en skrækkelig Spænding, Fynboerne ventede Fjendens Komme, thi efter den Forsmag paa Krigstiden, de havde faaet af den Haandfuld danske Tropper, de havde havt i Indkvartering, maatte de jo vente det grueligste, naar Fjenden kom. Til Ære for Karl Gustavs Hær var dens Opførsel bedre, end man havde ventet sig. Om egentlig Mishandling af Beboernes Personer melder intet Thingsvidne. Værst vare Polakkerne i den svenske Hær, efter flere Thingsvidners Udsagn, thi de kunde

¹⁾ Sunds Herreds Thingb. for 1657.

ikke taale den stærke Kulde; de drak baade Dag og Nat for at holde sig varme og pryglede Bønderne til at stjæle Tømmer af hinandens Gaarde for dermed at vedligeholde Ilden.

Anden Dagen efter at Svenskerne havde faaet Fodfæste paa Fyn, naaede de Nyborg Lehn. Der kom da en Flok til Damsbo, Anders Billes Gaard, hvor de plyndrede i 2 Dage. Fjerde Dagen efter kom Generaladjutantens Tjenere og Admiral Wrangels Folk med 33 Heste. De laa paa Gaarden i omtrent 9 Uger og fortærede alt spiseligt. Paa Stensgaard i Svaninge Sogn lod en »Graf Loduig«, til hvem Gaarden var assigneret, sin Kvartermester og sine Folk borttage alt, baade Kvæg og Korn, saa Gaarden ved deres Bortrejse næsten stod øde. Siden blev Grev Waldek, som laa i Svendborg og Generalmajor Bøddicker, som laa i Assens, Gaarden assignerede, og de lagde den ganske øde¹⁾. Uheldigt stillede vare de Byer, hvor flere Veje stødte sammen; Hillerslev Sogn blev saaledes plyndret 8 Dage i Rad; det almindelige var ellers 3 Dage. Den 11/4 1663 fores Thingsvidne for, at de Aaringer, Svensken var her i Landet, vare Hillerslev Mænd ikke mægtige for at faa saaet helt eller halvt. Af det lidet, de avlede, tiendede de til Nybollegaard, men Forpagteren fik ikke Gavn deraf, thi det blev ham fraplyndret tilligemed hans eget. 4 Gaarde bleve i den Tid øde, og de samme stode endnu øde 1662. I Østerhæsingne bleve Aabylundsgaardene plyndrede og Skovhusene afbrændte. Samme Skjæbne traf Skadegaarden i Vesterhæsingne Sogn. Den dertil hørende Del af Kistrup Skov blev omhugget og bærer endnu Vidnesbyrd derom, idet den nuværende Bestand er fremkommen af Rodskud fra Stubbene.

¹⁾ Sall. Herr. Thingb. 1663, fol. 206—7.

I Horne Sogn maatte Peder Degn ifølge Thingsvidne af ²¹/₁₁ 1663 fire Gange fly fra Hus og Hjem, medens Fjenden plyndrede hans Gods: Aaby og Aastrup bleve stærkt medtagne, saa de kun kunde saa en meget ringe Sæd «Aaret efter Gud gav Fred». Rantzausholms Gods synes at have sluppet godt, da Fogden Peter Byrting (ell. Børtning) aftingede den tredje Part af Brandskatten og fik «Salvegarde». Brobyernes Skjæbne er bekjendt. Til det bekjendte kan føjes dette: Den ¹⁷/₁₂ 1664 fik Henrik Olufsen, Forpagter paa Tybrind og Medejer af Flintholm det Skudsmaal af Lundegaards Bønder, «at i den svenske Fejde, da han var deres Foged, gjorde han sig fortjent til deres allerstørste Tak for den store Omhyggelighed, han havde for dem med deres Hustruer og Børn, udi den allerbesværligste Krigs- og Dyrtid, idet han, da de Svenske indkom, i Husbondens Fraværelse, formindtet sig paa deres Vegne og lod dem salvere og ved høje Officerers Bistand haandhæve og forsvare for al Plyndren, Røven, Mord og Brand, endogsaa siden, da de formedelst de gemene kejserlige, polske, kurfyrstelige brandenborgske Folkes Plyndring ikke kunde svare Kgl. Majestæts Paabud, dem forstrakt og opholdt». Den ³/₁₀ 1663 fører Herr Peder Jørgensen Klingenberg i Sønderbroby Thingsvidne for, at han ikke aleneste, da de Svenske vare her i Landet af dem nogle Gange blev plyndret og ilde medhandlet al den Stund, de vare her, men endog af de Brandenborgske, Kejserlige og Polakker, saa den fattige Mand tit og ofte sin Gaard maatte undløbe. — Sunds Herred blev skrækkelig medhandlet. Egeskovs Gods slap dog efter Omstændighederne taaleligt, da den dygtige og modige Foged, Mathias Bannermann, ved sin aabne og mandige Færd satte sig i Respekt hos de svenske Befalingsmænd. Han havde dog ikke lidet at kæmpe imod; det synes endogsaa,

som Grev Ulfeld til sin Tid tænkte paa at erhverve sig Godset. Den 7/3 1660 fører Bannermann saaledes Thingsvidner for, at nogle Dage efter, at de Svenske kom i Landet, kom Thomas Henriksen fra Volstrup til Egeskov, hvor Grev Ulfeldts Hovmester var indlagt. Thomas gik da ind til Fogden paa dennes Kammer og udskjældte ham. Dagen efter kom Th. H. i Stalden, da Mathias Bannermann var rejst til Odense, og sagde til Staldkarlen: «Djævelen skal fare i din Skjælm, hvorfor rider du mine Heste? Mine Heste have ligesaa godt Lov til at staa i Stalden som Otto Krag». Han spurgte da Karlen, hvem han tjente, og da denne svarede Otto Krag og spurgte Th. H., hvem han tjente, sagde denne: «Da tjener jeg Grev Ulfeld, min gamle Husbond, som jeg har tjent tilforn». Derpaa tog han en Stok og slog ned paa Staldkarlen og sagde derhos: «Du skal her af Gaarden baade Du og Fogden, det Djævelen skal fare i Eder til sammen!» — En af Egeskovs Bønder vidnede, at imidlertid Grev Ulfelds Hovmester laa paa Egeskov, da stod han med flere af sine Naboer paa Korsbroen hos Thomas Henriksen og en anden af Hovmesterens Folk, som laa hos Præstens i Kværndrup paa Salvegade. Da sagde Th. H. til dem: «Nu skal Otto Krag og hans Fogder ikke længere prakke eder over. I faa en bedre Husbonde, saa her bliver med Guds Hjælp ingen Nød herefter». Da spurgte nogle af Mændene ham ad, hvem de da skulde tjene. Th. svarede, at Grev Ulfeld skulde have Gaarden igjen; thi det var den rette sande Arving, som Gaarden hørte til, som den havde gjort tilforn. Item sagde Th. Henriksen, at han skulde være Foged herefter. Det lykkedes dog Mathias Bannermann at hævde sin Ret som Foged og at opholde Bønderne i de strenge Aar. Han fik efter Krigen det herlige Skudsmaal af alle Egeskovs Tjenere, «at han baade i Freds- og i Fejdetid havde handlet ærligt

og godt mod dem og lagt sin største Flid i, at de kunde blive bevarede ved Gaardene. I Fejdetiden havde han gjort mange Rejser for dem og ofte svævet i Livsfare. Han havde ejheller havt anden Handel med de Svenske, end han havde været nødt til og kunde være bekjendt*.

Løgtved Gods led meget i Fejdetiden, som det nedenfor anførte Syn¹⁾ udviser:

Stenstrup: Christoffer Nielsens Grd. øde, Ip Hansens øde og Husene nedbrudte, Søren Buchs øde, Niels Fus øde og Husene afbrudte, Rasmus Jensens øde og Husene nedbrudte, Iver Hansens ligeledes; Lavrids Pedersen og Peder Boesen sidde endnu i deres Gaarde, dog Husene ere fast ganske ruinerede og fandtes hverken Korn eller Foder derudi og har ej videre til Sæd og deres Underholdning, end Husbonden dem maa forskaffe. 4 Gadehuse der i Byen ere der endnu Folk i, som betle deres Brød, og ere Husene næsten fordærvede og øde.

Lille Løgtved²⁾: Michel Plov, øde og Husene nedbrudte, Knud Rasmussen øde og Husene nedbrudte, Anders Lavridsen øde, Jens Mikkelsen og Hans Eriksen saa og Morten Ibsen en Gadehusmand sidde endnu i Husene, dog der fandtes hverken Foder eller Korn udi og har ej videre til deres Sæds Fornødenhed eller Underholdning, end Husbonden dem skal forstrække.

Hundtofte: Anders Nielsen øde, Anders Jørgensen øde, og Husene nedbrudte; Simon Mortensen øde; Morten Niel-

¹⁾ Sunds Herreds Thingb. f. 1660 7/11.

²⁾ En i Svaninge endnu levende Gaardmand, hvis Moder stammede fra Lille Løgtved, hvor hendes Forfædre i Svenskekrigen havde en Gaard, har meddelt mig et Familiesagn om, hvorledes de i den Gaard frelste sig for Plyndring ved at slaa Porten itu og ryste Fjæren ud af en Dyne udenfor. Hvis Sagnet er sandt, maa Nøden næppe have været saa stor, som ovenstaaende Syn udviser.

sen øde; Hans Bold, Niels Jensen, Lavrids Nielsen og Jep Pedersen ere endnu i deres Gaarde, dog Husene meget og fast ganske ruinerede, og fandtes derudi hverken Korn eller Foder; de have ej heller videre til Sæden og deres Underholdning, end Husbonden dem kan forskaffe. 5 Gadehusmænd der i Byen ere endnu ved Stedet, dog Husene meget ødelagde, og de selv betle deres Brød.

Lunde: Frants Jensen øde og afbrudt. Peder Jørgensen er endnu ved sin Gaard, dog Husene ere fast ganske øde, og findes derudi hverken Foder eller Korn; de have ej heller til Sæden, uden Husbonden det vil forstrække.

Højerup (Dongs) Hans Jørgensen øde og Husene afbrudte.

Heldager: Hans Nielsen øde og Husene afbrændte, Hude Mølle øde og afbrudt, Hyllebjerg Mølle beboes endnu, dog den meget er fordærvet. I Hyllebjærg Skov er hugget 51 Bøge, i Folehaven 4 B. Skovene til Lunde og Højerup Graardene befindes vel ved Magt. Skovene til Heldager befandtes ganske at være borthuggede.

Hvidkilde Gods var endnu værre medhandlet, da baade Herskab og Foged flygtede, da de Svenske kom. Bønderne ansaa sig derfor heller ikke forpligtede til at holde ud ved Gaardene eller de øde Tomter — thi de fleste Gaarde bleve strax nedbrudte eller brændte — men flyttede ind paa andre Godser. Følgende Thingsvidne giver en ret anskuelig Fremstilling af Tilstanden i Plyndretiden.

Den 3te 1663 lod Rasmus Knudsen Lærke i Egense stævne Øvrigheden, Fru Karen Bille paa Hvidkilde, og de Børn fra Rødemølle, Vidner at paahøre, hvorledes det gik med R. Lærkes eget Gods og det Gods, han af Øvrigheden var paalagt at være Værge for. Et Vidne berettede, hvorledes det var ham i Guds Sandhed vitterligt, at i de første

Plyndredage, da Svensken kom her i Landet, da var der et Parti af de Svenske i Rasmus Lærkes Gaard og plyndrede, og da saa han, at der kom en svensk Rytter ud af R. Lærkes Gaard og havde slg. Lisbeth Møllers bedste Kaabe og et Skjort over sin Arm og havde det udtaget i R. Lærkes Gaard, og han lagde samme Kaabe og Skjort i sin Tvær-sæk og red bort dermed. Et andet Vidne berettede, at han var i Gaarden og saa samme Rytter hugge Laaget i Stykker paa den Kiste, der kom fra Møllen med Børnegodset i og saa ham udtage samme Kaabe og Skjort med andet Gods, der var i samme Kiste. Alle vidnede, hvorledes R. Lærke ved denne Plyndring mistede aldeles, hvad han havde, baade sit eget og Børnegodset, samt Kvæg og Bæster, saa han maatte gaa fra Hus og Gaard med Hustru og Folk og var i den Ufredstid fra Gaarden i mere end et halvt Aar.

Østerskjerninge Sogn blev ogsaa haardt medtaget. Herredsfogden i Sunds Herred, Lavrids Andersen paa Ullemose, fører $\frac{6}{2}$ 1661 Thingsvidner for, at i al Fejdetiden stod de Svenskes Vagt altid ved Ullemose, og tit og ofte kom der i Plyndretiden store Partier som ogsaa ellers, og den Danne-mand Lavrids Andersen blev tit ganske udplyndret og fratagen Bæster og Kvæg samt ganske Huses Formue, saa han tit og ofte med hans fattige Hustru og Folk maatte undvige baade fra Hus og Gaard, og nu i Aar i Foraaret kunde han ikke faa Sæden i Jorden, formedelst han ikke havde Formue til at skaffe Bæster eller Kvæg til Ploven, fordi han saa meget var plyndret og havde Mangel paa Sædekorn. Af et Hus paa hans Stavn var Manden undveget uden hans Minde og flyttet til Hans Christensen i Østerskjerninge. Han havde ogsaa medtaget sin Ko, skjønt den var pantsat til Lavrids Andersen, for hvad han var denne skyldig. Et andet Hus paa samme Stavn var ganske øde, saa der hver-

ken var Stikke eller Stage paa Stedet. Da de Svenske 1659 udskreve Sognerytttere, blev nævnte Herredsfoged af den svenske Kommissær og Kammerraad Appelbom tagen i Arrest i Odense for de Penge, som af Strynøboerne skulde udgives til samme Sognerytter og hans Mundering, som var af hver Helgaard 2 Rd., hvilke Penge han maatte laane hos gode Venner og klarere med, før han slap ud af Arresten (Thingsvidne ²⁷/₉ 1661).

Gudme Herred synes ikke at være sluppen bedre fra Ufreden end Sunds Herred¹⁾. Leerbech har i sin Beskrivelse af Ringe Sogn meddelt om Fjendens Ødelæggelser der, til hvilken Meddelelse kan føjes, at der ifølge Thingsvidne af ¹³/₈ 1663 i 1662 laa over 25 Gaarde øde i Sognet, og at mange af dem, der sad ved Gaardene, ej endnu 1663 vare komne til deres fulde Sæd, da de manglede baade Heste og Korn. Tienden havde for Aaret 62 været ²/₃ af det sædvanlige før Krigen. Men alene denne Opgivelse viser, at Ringe ikke havde sluppet bedre end andre Egne. Henrik Thott til Boltinggaard var som de fleste Adelsmænd forgjældet før Krigen, og denne bedrede ikke hans Vilkaar. Han havde saaledes før Krigen laant 1000 Rdr. af Fru Anna Vind til Løgtved, for hvilken Sum han pantsatte Rynkebygaard, der beboedes af Niels Jensen og Knud Andersen og skyldte aarlig 5 Pd. Byg, 2 Pd. Havre, 1 Fd. Smør, 2 Fodgæroer, 4 $\frac{1}{2}$ Erritspenge, 2 Lam, 4 Gjæs, 4 Par Høns. Nævnte Kapital blev ham under 1 December 1662 opsagt til Udbetaling i Juni Termin 63. Opsigelsen er saaledes paategnet:

«Opsigelsen er rigtig nok, men efter den Tilstand, vi

¹⁾ Jeg har kun i det væsentlige kunnet støtte dette Skjøn paa det tagne Syn over Præstegaardene, thi i Lehnets Archiv mangle Thingbøgerne for Gudme Herred i Aarene 1660, 61 og 62.

leve i, skal det være vanskeligt til den Tid Pengene at bringe til Veje; dog vil jeg gjøre mit Bedste.

Henrik Tott.

Da Kapitalen ej til $11\frac{1}{2}$ 63 blev betalt, blev Gaarden udlagt til Fru Anna Vind. — 1665 døde Didrik Adriansen, Forpagter af Lammehave¹⁾. Hans Enke frasiger sig paa egne og umyndige Søns Vegne Arv og Gjæld og angiver som Grund herfor, at deres Gods og Formue blev dem frarøvet i Krigens Tid, og at han havde sat sig i Vidtøftighed ved sine Forpligtelser for sin Slægt.

Den $22\frac{1}{2}$ 1663 fører Lars Pedersen i Svindinge Thingsvidner for, at han har mistet alt sit Kvæg paa adskillige Tider ved ulykkelige Tilfælde, og at han af de Svenske blev ganske udplyndret, saa han er kommen i største Armod.

S. D. stævnes forrige Foged paa Mullerup, Niels Andersen, paa velb. Niels Sehedsteds Vegne, fordi: «da Brandenborgerne 3 Dage efter, at Slaget havde staaet ved Nyborg, kom til Mullerup; de førte da med til Gaarden 2 brune Hopper og en brun Hest og toge i Stedet igjen af Husbondens egne opfødte Heste en sort stjernet Fole i 4de Aar = 80 Rd., en brun Fole i samme Aar = 80 Rd., en sort Hoppe i 4de Aar = 40 Rd., en brun Hest = 30 Rd., en skimlet Hoppe = 30 Rd., en hvid Hest = 30 Rd., endvidere en sortstjernet Oxe saa god som 16 Rd. Senere blev af Fjenden ført til og efterladt paa Gaarden 2 Køer, en graagrimet og en rødhjælm.

Efter som det med Thingsvidner var beviist, at Niels Andersen havde tilegnet sig de 3 Heste og 2 Køer, som

¹⁾ D. v. s. den ene Halvpart «ny Lammehave», der ejedes af Hilleborg Aschersleben. Den anden Halvpart «gl. Lammehave» ejedes af Peder Brokkenhus.

bleve ladte tilbage, da Husbondens borttoges, og han dem ulovlig havde afhændet, efter at de havde staaet rum Tid paa Husbondens Foder og Græs, sattes det i Rette, om han ikke burde svare til disse Kreaturer med den efter dem faldne Afgrøde». — Herimod oplyste Niels Andersen under $19\frac{1}{2}$ 1663, at den ene Ko gav Oberstløjtnant Frederik ham, da han rejste fra Gaarden. Den anden blev vel efterladt i Stedet for Husbondens Kreaturer, men den gav han til Ritmester Prang, der med sit underhavende Kompagni var bleven indkvarteret i Ellerup, for at han skulde rejse derfra, at Bønderne ej skulde blive totalt ruinerede. Dette indgik Ritmesteren ogsaa paa, mod at Fogden paatog sig at skaffe ham den maanedlige Contribution, der af Bønderne skulde udredes. Koen blev slagtet hos Rasmus Smeds i Ellerup. Til den ene Hest havde der meldt sig Ejerman, nemlig Bo Jakobsen, Forpagter paa Krumstrup.

Det hørte til Dagens Orden, at den Fæster, hvis Gaard eller Hus var bleven odelagt i Fejden, søgte ind paa et andet Gods, hvor han med stor Glæde og Forekommenhed blev modtaget. Efter Krigen, da alle Jorddrotter havde saa mange ode Gaarde at besætte, blev der Travlhed med at tilbagefordre disse Flygtninge. Mange af disse Sager give højst interessante Oplysninger, men det vilde fore for vidt at gaa nærmere ind derpaa. En enkelt Sag skal dog her kortelig anføres for det Lys, den kaster over Personer og Forholde.

Den $23\frac{1}{4}$ 1663 lader Peder Brøkkenhus til Norskov fremlægge følgende Indlæg paa Gudme Herredsting:

«Kjendes jeg underskrevne. Efter Boe Jakobsen Forvalter paa Krumstrup tiltaler en af mine Husmænd, som nu en 4 Aars Tid har boet i Lammehave Lykke, og nu vil, han skal tage en Gaard i Guldved, som han tilforn nogen

Tid iboede, saa formener jeg paa Christen Larsens Vegne, eftersom han og andre flere maatte rømme fra Hus og Gaard og beholdt hverken Bæster eller Kvæg eller nogen Bohave, hvormed han kunde holde en Gaard eller en Bolig vedlige. Og da Fjenden blev slagen herudi Fyn, da skulde Boe Jakobsen og hans Husbonde skaffet ham nogen Hjælp, hvorved en Gaard skulde holdes vedlige med Bæster og Korn, indtil han kunde komme noget i Brug med Avlingen, da det igjen at contentere, mens nu i saa mange Aars Forløb, nu søger en fattig Mand, uanset (han) sidder kun i et ringe øde Hus og haver ingen Middel, uden det han kan gaa og tjene for de blotte Føde til Hustru og Born, og nu saa mange Aar, som er forløben, nu søger en fattig Stodder, som hverken har et eller andet uden nogle nøgne Born. Vil han tage nogle af dem at opføde, da kan han tjene Himlens Velsignelse og Jordens Grøde, som hjælper den Fattige, og derfor formener, at den Dannemand Herredsfogden jo noksom udfrier ham, Christen Larsen, for saadan unødigt Trættes Paaforelse, og er venligen Dom begjærendes, efterdi det ikke med Gode kan bilægges, som jeg selv skrev Boe til om samme Sag.

Actum Norskov 23 Aprilis 1663.

Peder Brokkenhus

eg. Hd.

Da Christen Larsen ej kunde negte, at der jo af Boe Jakobsen blev ham tilbudt Hjælp, medens han sad i Gaarden, dømtes han til atter at inddrage i samme Gaard, og det havde saa til Følge, at Peder Brokkenhus den ¹¹/₆ 1663 søger ham for ulovlig Undvigelse (!) af Gallebækshus, for nævnte Huses Brøstfældighed, og for nogle Elletræer, der vare huggede i Lammehave Lykke. — Den gode Mand

synes ikke at have været mere begjærlig end Boe Jakobsen efter Himlens Velsignelse og Jordens Grøde.

Ellensborg Gods var i Gudme saavel som de andre Herreder bleven temmelig godt bevaret i Fejdetiden. I Følge Syn af $\frac{3}{4}$ 1663 var der ingen af Ellensborg Gaarde i Gudme Herred øde. Haverne vare endogsaa vel holdte med Pile og Poder.

Vinding Herred blev haardt medhandlet, dog vistnok mest i de sidste Dage, før Slaget stod ved Nyborg. I den Tid blev heller ikke Ørbeklunde Gods, der hørte til Fru Elsebeth Ulfeld, Søster til C. Ulfeld, sparet. Da Svensken begyndte Plyndringen, førte Bønderne deres bedste Heste til Herregaarden, hvor de mente, at de under alle Omstændigheder vilde staa sikkert hos Forpagteren, Ejler Sørensen, men de bleve tagne tilligemed hans egne. Selv Ellensborg Gods slap ikke for Plyndring i et og alt.

Værre gik det dog andre Steder end paa disse begunstigede Godser. — Fjenden var slem, men Landets egne Børn bleve nok ikke meget tilbage. Mads Nielsen i Eskildstrup stjal en Hest fra Rasmus Olsen i Søllinge, medens denne med mange andre søgte «Fjelster og Skjul» paa Høllerup mod de Svenske. Hesten havde R. O. skjult i sin Svogers Høgv. (Thingsv. $\frac{27}{2}$ 1661).

Den $\frac{13}{3}$ 1661 stævnede Morten Rasmussen Aarslev velb. Christian Urne til Søbysøgaard angaaende en Ko, Morten R. tilhørende, der stod paa Søgaard, og som blev tagen udenfor Aarslev By af en Salvegarde, som laa i Demmestrup, en Rytter, som laa paa Søgaard, og en tredje Rytter, om hvilken han ej vidste, om han laa hos Bønder eller paa Gaarden. Da han krævede den paa Gaarden, svarede Skriveren ham, at den skulde, med mere Kvæg, være Proviant til Kongens Folk.

Mads Smed i Taarup, Frørup Sogn, fik Indfald om at lege Soldat under de Svenske. Han tvang Herredsfogden i Vinding Herred, Rasmus Hansen i Saaderup, til at købe en svensk Uniform til ham; selv havde han en gammel hvid Hest, og saa indkvarterede han sig selv og Hesten hos Herredsfogden, hvor han i 1½ Maaned tog Fourage til sin Hest og selv søgte Dug og Disk sammen med Lorenz Salvegarde under Oberstløjtnant v. Essens Kompagni. »Han var«, som Herredsfogden efter Freden klager, »en besværlig, modvillig og fortrædelig Gjest«, som han ikke kunde slippe af med, skjønt Oberstløjtnanten ved en Seddel bevisliggjorde, at han ikke var Soldat under de Svenske. — Ophævelsen af al borgerlig Ret og Orden i saa lang Tid var i og for sig en stor Ulykke. Den Skare af Røvere og Stimænd, der i den nærmeste Tid efter Freden med en forfærdelig Hensynsløshed dreve deres Værk, vidner noksom om den dybe moralske Fordærvelse, der havde trængt sig ind i Samfundet.

Om Svenskernes Bedrifter i Vindinge Herred skulle vi meddele følgende nærmere Efterretninger: 27/2 1661 fremstod Jørgen Jørgensen i Refsvindinge med Bymænd og Naboer, der vidnede, at det var dem i Guds Sandhed vitterligt, at da Svensken var her i Landet, blev ham berøvet sin meste Formue. Resten mistede han i en skadelig Ildebrand, hvorfor han nødsages at søge medlidende Medchristne.

6/3 1661 afgaves Syn over den halve Gaard i Bovenise, som Hans Ibsen iboede. Ladehuset var ganske afbrændt af de Svenske, hvilket de gjorde, da deres Armé stod paa anden Dag ved Bovenise, før Slaget stod for Nyborg. Stuehuset staar paa Hæld og kan ikke bebos, før det bliver af nyt opbygget. Den til Gaarden liggende Skov, der før-

hen var agtet til 2 Svins Olden bestaar nu kun af 4—5 gl. Stubber uden Top, der ikke kan bruges til andet end til at bage ved.

^{27/3} 1661 afgives Syn over Kapitajn Mathias Bolts 2 Gaarde i Vindinge. Den ene var af Fjenden ganske ruineret paa Loft, Døre, Huse, Vinduer, Tag og Tømmer, og desuden blev der af Fjenden sat Ild paa samme Gaard. Om den anden Gaard var det Synsmændene bevidst, at den stod for højt i Hartkorn, saa Manden var forarmet. I Krigens Tid døde Manden, og Fjenderne nedbrøde og afbrændte Gaarden, saa der slet intet er paa Stedet.

S. D. blev der afgivet Syn over Præsten i Nyborg, Mester Hans Mules Fæstebonders Gaarde¹⁾: Til den Helgaard i Kullerup, Peder Jespersen endnu iboede, var der intet Korn saaet; Husene vare vel nogenlunde ved Magt, men Bonden havde aldeles intet, hverken Øg eller Fæ, og han selv, Kone og Børn maa tigge deres Brød, Livet dermed at opholde. Den Helgaard, Jørgen Hansen sidst iboede i samme By, er ganske og aldeles øde; 40 Fag Hus skal af nyt opbygges; Stuehuset, der er 15 Fag, mangler Vinduer og Døre. I Hjulby er den Helgaard, Peder Rasmussen tilforn iboede og afdøde, ganske og aldeles øde, saa der hverken er Hus eller Folk; den Helgaard i samme By, Rasmus Madsen før iboede, er ganske øde og af Fjenden afbrændt. Den $\frac{1}{4}$ Gaard i samme By, som Anders Pedersen Skomager iboede og bortdøde fra, er ganske og aldeles øde, saa der hverken er Tømmer eller noget paa Stedet. I Avnslev By er Rasmus Madsens Gaard ganske og aldeles nedbrudt og Tømmeret bortført. I Bovense By er den $\frac{1}{4}$ Gaard, som Christen Clausen iboede, ganske og aldeles øde

¹⁾ Fyns Stiftstidende 1874, Nr. 183.

og nedreven; Tommeret er slet borte. Der var slet intet saaet til disse Gaarde. Gjærderne vare aldeles afrevne og borte. Der var ejheller Bygningsskov af Eg eller Bøg, hvor-med disse Gaarde kunde ophjælpes.

³/₄ 1661 vurderes den Ejendomsgaard i Ullerslev, Niels Olsen afdøde, for 22 Sldr. med al sin Tilliggelse. Den var aldeles ruineret paa Bygningerne.

¹³/₁₁ 1661 fremkom Peder Hansen og Christen Hansen af Vindinge med 4 af deres Naboer, der berettede, at det var dem vitterligt, at de 2 Mænd i Ufredens Tid vare blevne berøvede og fraplyndrede al deres Gods og Formue, saavel som Kvæg og Bæster, og begge deres Gaarde vare blevne afbrændte, saa de intet havde at leve af men maatte besøge gode Mennesker og medlidende Medkristne om Hjælp og Bistand.

²⁸/₁₁ 1661 fører Povl Bertelsen i Skalkendrup Thingsvidner for, at han af Fjenden blev fraplyndret sin bedste Formue og deriblandt saavel af Mette Ibsdatters Gods som af sit eget, saa intet videre blev beholdt (af Børnegodset) end 1 Overdyne, 1 Pude, 1 Kiste = 6 $\frac{1}{2}$, foruden det han tidligere havde gjort i Penge.

²²/₁₁ 1661 fører Jørgen Hansen i Langtved Thingsvidner for, hvorledes det gik med hans Moders Efterladenskaber: Hvad han førte til Søren Hansen blev borttaget tillige med dennes eget; en Kaabe findes i Kavslunde hos Kirsten Hansdatter, 1 Ko i Kjerteminde hos Birgitte H. —. Det var meget almindeligt, at man saaledes ved at sprede Godset blandt forskellige søgte at sikre sig mod, at alt blev borttaget.

S. D. fremkom Niels Bolt af Vindinge med sine Naboer, der vidnede, at han var en forarmet Mand og af Fjen-

derne ganske ruineret paa Hus og Gaard, Gods og Formue, hvorfor han nødsagedes at tage Betlerstaven i Haand.

Rækken af Thingsvidner angaaende Fjendens Roverier kunde meget forlænges, men de anførte vise tilstrækkelig Fremgangsmaaden. Forøvrigt maa disse Thingsvidner benyttes med en ikke ringe Forsigtighed, da man ellers lettelig kommer til at give et mørkere Billede af Tidsforholdene, end man i Virkeligheden har Lov til. Et Exempel vil oplyse dette:

Den $\frac{1}{7}$. 1663 fører Anders Ibsen Thingsvidner for, at han i de første Plyndredage maatte undvige sin Gaard, og at der ved samme Lejlighed blev ham fraplyndret en Del Gods tilhørende hans Broderborn, hvis Værge han var. Efter 8 Dages Forløb kom han dog tilbage til sin Gaard og blev ved den til næste Vinter, da han fik Ritmester Hopmand i Kvarter, da blev han med Flere saa haardt med Contribution belagt, at hans øvrige Gods medgik, saa han intet beholdt tilbage men maatte age Sengesteder, Slydestænger, og hvis andet der fandtes til Nyborg, hvor Ritmesterens Tjener sligt modtog. Det Kobbertøj, han havde i Værge, havde han nedgravet i Høet paa Slyden, men Fjenden fandt det, og da Folk igjen turde vove sig ind i Gaarden, gik en Kone der fra Byen (Avnslev) ind med en af Gaardens Karle. Da de kom i Gaarden, fandt de en Messinglysestage, som Piben var brudt af. Karlen udbrød da: «Gud naade Anders Ibsen; nu er det Kobbertøj taget, der stod paa Slyden». Et Aar, efter at Slaget stod ved Nyborg, boede han til Leje i Rejstrup ved Nyborg. Han havde da en rød Hoppe, hvormed han dyrkede Jord til en Td. Korn.

Man skulde efter dette tro, at Anders Ibsen var meget at beklage, men han var — som saa mange andre en Skjælm, der havde bjærget en Del af sit Gods og nu ikke syntes

om at svare til det, han havde i Værge. — Den $24\frac{1}{7}$ 1663 lod Thingskriver ved Sunds Herred, Knud Jensen, paa sine Søstres Vegne stævne Anders Ibsen i Avnslev til Sunds Herredsting mod Vidner at paahøre. Da fremstod Peder Hansen og vidnede, at i forleden Ufredstid, da han var under Ritmester Hopmand og laa i Kvarter hos Anders Ibsen, da var han med Anders Ibsen med 2 Køer i Marslev og salvegarderede ham did, hvilket A. I. ikke kunde negte. En anden Gang salveg. han A. Ibsens Kone til Odense, og havde hun da med 2 Sække med Klæder, en Rok og en Dyne og saa meget andet Gods, som Vognen kunde bære, hvilket Gods blev afleveret i Graabrødre Kloster, (hvor Anders Ibsens Søn, Gregers Andersen var Hospitalsforstander). Dernæst fremstod Rasmus Rasmussen i Rødskebolle og vidnede, at da han i forleden Fejdetid laa under Ritmester Hopmand i Kvarter hos Anders Ibsen, blev der ført 5 Faar ud til Odense, hvilke Faar A. Ibsens Søn ved Salvegarde lod hente. En anden Gang førte han selv for ham en Kiste til Odense, og maatte han derefter sidde i Arrest, fordi han havde ladet ham bortføre dette Gods.

Herimod gjensvarede Anders Ibsen, at Køerne bleve tagne af Brandenborgerne, og Kisten og Faarene tilhørte hans Søn. Ellers henstillede han til den gunstige Øvrigheds Betænkning, hvorledes disse gode Venners Vidnesbyrd bør at agtes, eftersom de have tjent Fjenden, Landet til Skade og Fortræd.

Hvad foran er sagt om Thingsvidner, at de maa behandles med en vis Forsigtighed gjælder naturligvis endnu i højere Grad om Indberetninger og Samtidigens i al Almindelighed holdte Udtalelser om Tilstanden. En Ulykke kan vanskelig være saa stor, at Fortællerens Fantasi dog kan forstørre den. Det er ej heller altid sikkert, at den der

klager mest, har lidt det meste. Et ret mærkeligt Bevis her for er bevaret i en Skrivelse fra alle Salling Herreds Præster:

«Eftersom Kgl. Majestæts Amtskriver og Ridefoged efter Kgl. Ordre har ladet Præstegaardenes Bygning syne og taxere her i Salling Herred saavelsom i de andre Herreder under Nyborg Lehn og derefter begjærer Thingsvidne, da er det vort underdanigste Svar hertil, at vi aldrig have begjæret at købe vore Præstegaardes Bygning ejheller have Formue dertil i nogen Maade, hvorfor det er vores samtlige saavelsom omliggende Herredspræsters underdanige Begjæring, at Hans Kgl. Majestæt, vor allernaadigste Herre og Konge vil efter de den gejstlige Stand allernaadigst forundte ny Privilegiens Art. 5 bevillige naadeligst, at vi maa nyde vore Præstegaarde med Bygning og andet Tilliggende som de af Arilds Tid havt have, begjære ogsaa allerunderdanigst, at højstbemeldte Hs. Kgl. Majestæt naadigst vil anse, at denne Provins baade af Fjenden saa og af de Allierede er saaledes medhandlet og udplyndret, at her findes vel næppe en Præst som har Formue at købe Præstegaarden. Thi Sognene ere saaledes næsten overalt forarmede, at mængden en Præst ikke kan have sin Underholdning deraf og her findes de, som Krigens Besværing har sat i en saadan bundlos Gjæld, at de ej kunne aflægge Renten langt mindre Hovedstolen, og end foruden det gives mange Steder Afgift til fattige, højst nødtrængende Præsteenker og bliver hjulpet paa fattige, fader- og moderløse Præstebørn, hvortil der findes ringere Indkomst af Sognet, end man troer. Saa det er os umuligt at kunne købe vore Præstegaardes Bygning og derfor underdanigst og ydmygeligst begjære og visseligen forhaabe, at Hs. Kgl. Majestæt af medfødt Mildhed bevilliger os at nyde det herefter ligesom af Arilds Tid.

Det er vores underdanigste Begjæring, at dette maa læses, paaskrives og hos Taxeringen indføres begjære vi gjerne.

Datum Hillerslev Kirke 23 Maj 1663.

Henning Christensen		Rasmus Hansen
til N. Broby. Provst i S. H.		Rantzauholm og Krarup.
Jakob Hansen	Niels Knudsen	Gregers Knudsen
Svanninge.	V. Hæsing—Lyndelse.	V. Skjerninge—Ulbølle.
Hans Gregersen	Jakob Henriksen	Jens Rasmussen
Ø. Hæsing—Hillerslev.	Horne.	Espe—Vantinge.
Jakob Hansen Must	Jørgen Jakobsen	Peder Jørgensen
Allested—Vejle.	Aaby—Aastrup.	Sønder-Broby.
Lavrids Andersen		
Jordløse—Haastrup.		

Den bedste Kritik over denne Skrivelse, der mulig i og for sig har havt sin Berettigelse, men som i Forhold til andre Herreders Vilkaar synes at savne en saadan, faas ved at sammenligne nedenstaaende Uddrag af Præstegaardenes Vurdering:

Salling Herred: Espe Præstegaard vurderet for 170 Rd.; dens Brøstfældighed = 43 Sld. 8 β. Østerhæsing P. = 150 Rd., Brøstf. = 23 Sld. 1 ½. Haagerup P. = 200 Rd., Brøstf. = 10 Sld. 3 ½ 4 β. Vesterskjerninge P. = 190, Brøstf. = 18 Sld. 2 ½ 6 β. Aaby P. = 130 Rd., Brøstf. = 20 Sld. 3 ½ 4 β. Avernak P. = 104 Rd.; Stuehuset afbrændte for 3 Aar siden (o: 1660); det er nu under Bygning; 1 Lade paa 15 Fag er brøstfældig, som Præsten ikke har Middel at opbygge. Lyø P. = 200 Rd., Brøstf. = 32 Sld. Svaninge P. = 160, Brøstf. = 20 Sld. 2 ½ 8 β. Jordløse = 120 Rd., Brøstf. = 16 Sld. 1 ½. Vesterhæsing P. = 130 Rd., Brøstf. = 33 Sld. 3 ½ 14 β. Sønderbroby P. = 224 Rd., Brøstf. = 27 Sld. Nørrebroby P. = 350 Rd., Brøstf. = 20 Sld. Allested P. = 150 Rd., Brøstf. = 28 Sld. 14 β. Synsmændene be-

rette, at der paa ethvert Sted ved de respektive Gaarde findes noget gammelt Tømmer at forbedre Bygningerne med.

Sunds Herred: Dreyø P. = $37\frac{1}{2}$ Rd., Brøstf. = 17 Rd. Strynø P. = 121 Rd., Brøstf. = 3 Rd. Vourre (o: Vaarø i Bjerreby Sogn) P. = 281 Rd., Brøstf. = $48\frac{1}{2}$ Rd. Lundby P. = 414 Rd., Brøstf. = 21 Rd. Skaarup P. = 256 Rd., Brøstf. = 43 Rd. St. Jørgens P. = 227 Rd., Brøstf. = 32 Rd. 1 $\frac{1}{2}$. Egense P. = 180 Rd., Brøstf. = 33 Rd. 1 Ort. Ollerup P. = 210 Rd., Brøstf. = 28 Rd. Østerskjerninge P. = 232 Rd., Brøstf. = 22 Rd. Stenstrup P. = 180 Rd., Brøstf. = 38 Rd. Kværndrup P. = 302, Brøstf. = 18 Rd.

Gudme Herred: Ovre P. = 290 Rd., Brøstf. 26 Sld. 12 β Gudme P. = 130 Rd., Brøstf. = 59 Rd. 5 $\frac{1}{2}$. Hesselager P. = 280, Brøstf. = 38 Rd. 2 $\frac{1}{2}$. Langaa P. = 120 Rd., Brøstf. = 61 Rd. 3 $\frac{1}{2}$ 4 β . Gudbjærg P. = 220 Rd., Brøstf. = 40 Rd. 3 $\frac{1}{2}$. Svindinge P. = 400 Rd., Brøstf. = 26 Rd. Ringe P. = 316 Rd., Brøstf. = 18 Rd. 3 $\frac{1}{2}$. Ryslinge P. = 130 Rd., Brøstf. = 48 Rd. $3\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$. Gislev Præstegaard var afbrændt 1661 og endnu ej 1663 fuldstændig opført. Den opførte Bygning vurderedes for 260 Rd.

Vindinge Herred: Vindinge Præstegaard blev meget ilde ruineret af de Svenske, som havde slaget deres Lejr paa Kirkegaarden, saa Præsten i langsommelig Tid maatte bo paa andre Steder; den vurderedes til 129 Rd. 2 $\frac{1}{2}$ og dens Brøstf. = $68\frac{2}{3}$ Rd. 4 β . Kullerup P. = $134\frac{1}{3}$ Rd., Brøstf. = $20\frac{5}{6}$ Rd. 2 β . Frørup P. = 195 Rd., Brøstf. = $15\frac{1}{3}$ Rd. 4 β . Ørbek P. = 163 Rd., Brøstf. = 39 Rd. 8 β ¹⁾.

¹⁾ Den $25\frac{1}{2}$ 1662 fremstilledes paa Vindinge Herredsting en Vestfaler, Antoni Gude, der havde gjort Indbrud hos Præsten i Ørbek og frastjaalet ham en Klædning saa god som 20 Dlr., en Pung med 40 Dlr. og en sølvbeslagen Kniv. Dette synes ikke at tyde hen paa nogen Fattigdom i Præstegaarden.

Herrested P. = 172 Rd., Brøstf. = 55 $\frac{2}{3}$ Rd. Højerup P. = 93 $\frac{1}{3}$ Rd., Brøstf. = 46 $\frac{1}{2}$ Rd. 8 β . Søllinge P. = 146 $\frac{5}{6}$ Rd., Brøstf. = 59 $\frac{1}{6}$ Rd. Fløstrup P. = 183 $\frac{1}{3}$ Rd., Brøstf. = 48 Rd. 20 β . Skalkendrup Præstegaard blev afbrændt af Fjenden. Den opførte Bygning vurderedes til 124 Rd. Der manglede endnu for 156 $\frac{1}{2}$ Rd.

Om den Udskrivning, der fandt Sted til den svenske Hær findes kun lidt i Thingbøgerne; vi skulle deraf anføre: En Karl fra Lunde i Sunds Herred fører efter Krigen Thingsvidner for, at han havde betalt Ridefogden paa Løytved for sin Frihed, men desuagtet lod denne sine Folk tage ham med «Gevalt» og førte ham som Fange til Løytved og derfra til Nyborg, hvor han en Tid maatte tjene Rigets Fjender. Da hans Regiment senere fik Ordre til at forlade Øen og var kommet nærvæd Faaborg, saa han Lejlighed til at undvige og skjulte sig under stor Nød og Fare, til der atter blev Fred. «Han vilde heller sætte sit Liv i Vove end være mod sit Fædreland».

Den $^{22}/_5$ 1661 fremstod Anders Sørensen af Avnslev paa Vindinge Herredsting og havde med sig 4 af sine Naboer, der vidnede, at det var dem vel bevidst, hvorledes fornævnte Anders Sørensen blev med Gevalt udtaget af de Svenske til Soldat, og medens han var i samme Tjeneste, blev hans Gaard afbrændt og hans fattige Formue ham fratagen, saa han nu er ganske forarmet og intet har til Levnetsmiddel sig selv og fattige Hustru og Børn med at opholde, hvorfor han nødsages at besøge gode og medlidende Medkristne og dem om Hjælp og Undsætning at anholde.

Det var dog ikke alle forhenværende svenske Krigsmænd, der rejste fattige hjem. De fra Slaget ved Nyborg undslupne svensk-danske Ryttere synes at have benyttet sig af deres Kundskab om de svenske Magasiners Beliggenhed til

at plyndre disse. Saaledes kom nogle Dage efter Slaget 4 Ryttere til Jakob Olsens i Aaby ved Skaarup; 3 af disse vare danske; den fjerde var en tysk Karl. Da de kom i Gaarden, angreb de de to svenske Karle, der laa samme Steds og skulde tage Vare paa Svenskens Gods, og den ene af disse fik sin Arm skudt itu. Siden bortførte de samme Gods, der bestod af 6 Sider Flesk, 10 Køer, 1 Tyr, 7 Faar, 1 Otting Smør, 1 Dyne, nogle Hynder, en lang Kjedel med Sild samt 1 Td. Malt, der laa paa Køllen. Godset delte de hos Kristen Kræmmer i Svendborg, der tog den ene Karl i sin Tjeneste.

«Da Gud gav Fred», eller «da vor egen Konge blev Landet mægtig», med disse Udtryk betegnes dette Tidspunkt, saa det sorgeligt ud paa Fyn. — Ikke blot i den Egn, hvor Slaget «ved Hjulby Sø»¹⁾ havde raset, var der sodede Brandtomter og øde, folketomme og nedfaldne Gaarde. Størstedelen af de Mennesker, som der havde levet og virket, vare døde af Hunger og Nød eller vare bortskræmte til andre Egne, hvor de med Flid opsporedes af deres Herskaber, der fik dem tvungne til at vende tilbage til deres Gaarde imod, at de forsynede dem med lidt Korn og de nødvendigste Kreaturer. Det var ikke med god Vilje, de vendte tilbage til disse Gaarde og Steder, til hvilke der for mange af dem knyttede sig skrækkelige Minder. Theori og Praxis strede en haard Kamp om Begrebet «Vornedskab». Af de mangfoldige Retssager om dette Forhold, jeg har

¹⁾ Saaledes betegnes det endnu af Almuen, og denne Betegnelse er ogsaa fuldstændig rigtig.

havt Lejlighed til at gennemgaa, skal jeg kun anføre følgende:

Den $\frac{1}{4}$ 1663 lod Fru Karen Bille til Hvidkilde tiltale Niels Pedersen i Krarup, fordi han ulovlig er undvegen af hendes Gods. Hans Madsen i Rudme svarede hertil paa Niels Pedersens Vegne, at han med de andre maatte undvige Fjendernes Gevalt og Overfald og er siden kommen og har fæstet Bo paa hans gunstige Husbondes Stavn og der nogen Tid boet. Da efterdi der ikke her udi Landet bruges den Stil som udi Sjælland og Laaland, at nogen Bonde skal være »Skattehøne» (!), formener han, at N. P. bør være frikjendt og bo paa hans Husbondes Stavn, saa længe han udgiver Skyld og Landgilde. Dommeren kjendte, at efterdi det befindes, at han uden Minde og Vilje er dragen af Karen Billes Stavn, tilmed og en Del Landgilde til hendes Velb. resterer, vidste han ej rettere at kjende, end han jo pligtig er og bør sig igjen paa sit forrige Herskabs Stavn at indfinde eller og derfor at være i hendes Velb.heds Minde.

$\frac{26}{4}$ 1661 bevises ved Thingsvidne, at Byen Sørup i Sunds Herred blev afbrændt af de Svenske, hvorfor Beboerne maatte undvige til de Steder, de kunde finde Beskyttelse. En af dem, Hans Hansen, havde fæstet Gaard paa Arreskovs Stavn i Tved Sogn, og det er i Anledning af hans Reklamation, ovennævnte Thingsvidne føres. Fru Christence Rosenkrantz havde forstrakt ham med 2 Heste à 12 Sldr., 1 Td. Rug til Brødkorn = 5 Sldr., 4 Skpr. Byg ogsaa til Brødkorn = 2 Sldr., 2 Maaneders resterende Rytter- og Soldaterpenge = 3 Sldr., 2 Tdr. Sædehavre = 4 Sldr., 4 Skpr. Ærter = 2 Sldr. — Derimod fik en Mand, der havde fæstet Gaard i Frørup paa Ørbeklunde Stavn Lov til

at drage, hvorhen han vilde, da Herskabet ikke havde formaaet at skaffe ham Sædekorn.

Selvejerne vare ogsaa i Mængde bortdøde eller undvegne, og en Mængde, ja man kan næsten sige de fleste jordegne Gaarde i Nyborg Lehn, gik ved den Lejlighed over til at blive Fæstegods. De færreste kom dog under Adelen, der havde den største Besværlighed med at faa sit eget Gods besat; det tog mange Aar, inden dette skete, men Kronen fik en Del; Ridefogden over Nyborg Lehn, Raadmand Jens Madsen i Nyborg og Fogderne Peter Byrting og Henrik Wrangel fik mange. Selveje var til godt Kjøb, 1 Td. Land kunde næppe opnaa en Pris af 24 Skilling. Priserne paa en Selvejergaard varierede fra noget over 20 til 80 Sldr. for Bygning, Skov, Ager og Eng. Det vil være nødvendigt at bevise dette ved Exempler fra forskellige Egne.

²⁸/₈ 1661 vurderes Jon Jørgensens og Jørgen Jonsens Grd. i Holmdrup, Skaarup Sogn for, 70 Sldr. og tilkjendes Raadmand Jens Madsen for Gjæld. Samme Mand havde tilgode hos Hans Nielsens Arvinger i Holmdrup 47½ Sld. 3 β, hos Hans Jørgensen 26 Sldr, Lavrids Andersen 27½ Sld., Jørgen Rasmussen 32½ Sldr. Da de ikke havde andet at betale hans Fordringer med end deres Ejendomskaarde, begjærte han sig disse udlagte. Den ¹²/₆ 1661 blev der afgivet følgende Syn og Vurdering over disse Gaarde: 1) Hans Nielsens G., som endnu med Tømmer af Husene er nogenledes beholden, er agtet og vurderet for 50 Sldr. Jørgen Rasmussens Grd., som og noget lidet Tømmer af Husene er beholden, have Synsmændene med al dens Tilliggelse agtet og vurderet for 35 Sldr. Lavrids Andersens Grd. er afbrændt og staar ikkun 5 Fag Hus, mest ruineret; de have vurderet den for 35 Sld. Slg. Hans Jørgensens Gaard er

slet afbrændt og findes ingen Bygning paa Stedet; den blev vurderet for 30 Sld. — Dommeren tilkjendte Jens Madsen nævnte Gaarde.

^{20/9} 1661 fører Jens Madsen Syn og Vurdering over slg. Peder Jørgensens Bondegård i Raarud, »hvilken Gaards Bygning er ganske ruineret, saa blot en ringe Del Tømmer af Stuehuset staar og lidt af Ladehusene»; den blev vurderet for 56 Sldr., og da Gjælden ogsaa var 56 Sld., blev den udlagt til hans Gjælds Betaling.

^{25/9} vurderes Just Ibsens Gaard i Korkendrup for 45 Sldr. En anden Ejendomsgrd. i samme By, »ganske ruineret og brøstfældig» var under ^{9/3} 1661 bleven vurderet for 20 Rd. En jordegne Gaard i Skalkendrup vurderedes s. D. for 35 Rd.

Ikke faa jordegne Gaarde gik ind under Kronen, fordi der ingen var, der vilde kjende sig ved dem og svare den paahvilende Afgift. Disse Forhold tog det undertiden lang Tid at ordne. Den ^{13/1} 1665 tildømtes 3 jordegne Gaarde i Frørup at tilhøre Kongen som Fæstegods. I de foregaaende Aar havde mange gaaet den Vej.

For at gjøre Ulykken fuldstændig, var Vejrliget i alle disse Aar højest ugunstigt. 1658 og særlig 59 vare fuldstændige Misvækstaar, og Godsejerne maatte forstrække Fæsterne baade med Sæd og Fødekorn, saavidt deres Evner tilstrakte; den største Del af Herregaardens Marker maatte de lade ligge utilsaaede for dog nogenlunde at opholde Fæsterne. Det var naturligvis ikke af Barmhjertighed men af Nødvendighed, de gjorde saa overordentlige Opofrelser for deres Fæstere, thi forlode Fæsterne deres Gaarde¹⁾ eller om-

¹⁾ Det synes nemlig at have været Praxis, at den Fæster, der forlod sin Gaard (Stavn), skjønt han af Herskabet var tilbudt Midler til at vedblive eller gjenoptage Gaardens Drift, kunde fordres tilbage,

kom for dem, vare Herskaberne ruinerede med det samme. 1660 blev kun lidt saaet og lidt avlet. I Begyndelsen af 1661 rasede en forfærdelig Storm, der anrettede stor Ødelæggelse paa de af Svenskerne saa haardt medtagne Skove og om muligt holdt endnu værre Hus med de ilde medhandlede Bygninger. Det var da navnlig Tag og Vinduer, det gik ud over; der blev bogstavelig talt ikke ret mange hele Vinduer tilbage. En enkelt Synsforretning vil vise dette:

^{21/5} 1661 blev afgivet Syn over Faldegaardens og Møllens Brøstfældighed. Paa Ladehuset fattedes Tag over 36 Fag Hus paa den ene Side samt den største Part Lægter. Under den søndre Lade ved Humlehaven fattedes Fodstykker under 5 Fag. Nogle Smaahuse i Gaarden manglede overalt Tag. Paa det ny Tag var og noget afblæst, der kunde erstattes med 3 Traver Langhalm. Paa Stuehuset manglede en Del Tag, Loft og Tømmer, 23 Vinduer vare fuldstændig borte, 33 vare itu. Paa Møllen manglede Tag over alt, Vinduerne vare mesten dels øde. Der var ikke andet Jærn tilbage i Møllen end en Tap i en Axel. Fæsteren mødte i Retten og svarede, at førend Rytterne og Fjenden kom her i Landet, stod Gaarden og var ved Magt holden, saa den kunde staa for et fuldt Syn, men hvad Skade, som er der paa, som Fjenden har gjort, og Guds Vejr afblæst, kan han ikke svare til, ej heller, hvad der af Møllen er bortstjaalet.

1661 blev et haardt Misvækstaar. En enkelt Synsforretning vil ogsaa i saa Henseende være ret oplysende:

^{25/9} 1661 lod Otto Christoffer Ulfeld tage Syn over de Gaarde, «der ligge til Tersløse Gaard i Sjælland». I Beg-

medens dette var frugtesløst, naar Fæsteren ved Thingsvidner kunde godtgjøre, at et saadant Tilbud enten ikke var gjort eller ikke holdt.

strup har Chr. Jensen saaet 14 Skpr. Rug, avlet 16 Skpr.; 10 Skpr. Blandkorn til Halvs, deraf 14 Skpr.; 14 Skpr. Havre ligel., deraf 25 Skpr. Han kunde ikke det Aar taale at give i Landgilde mere end 2 Skpr. Rug, 2 Skpr. Blandk., 4 Skpr. Havre. I hans Skov var afhugget og afbrændt af de Svenske 24 Træer og nedblæst 14 Læs Ved. Søren Hansen havde saaet 17 Skpr. Rug og avlet 20 Skpr.; 12 Skpr. Blandkorn til Halvs, deraf 20 Skpr.; 2 Tdr. Havre til Halvs, deraf 24 Skpr. Han blev for det Aar sat for Landgilde, 3 Skpr. Rug, 3 Skpr. Blandkorn, 3 Skpr. Havre. I hans Skov er af de Svenske hugget 16 Træer, omblæst 8 Læs. Hans Rasmussen har saaet 7 Skpr. Rug og avlet 14 Skpr.; 8 Skpr. Blandkorn til Halvs, avlet 8 Skpr.; 12 Skpr. Havre ligl., avlet til sin Part 12 Skpr. Blev sat for Landgilde af 2 Skp. Rug, 2 Skp. Blandkorn, 2 Skp. Havre. I hans Skov har de Svenske hugget 12 Træer, hvoraf ligge 2 Læs Ved. I Ferridslev: Rasmus Henriksen har saaet 10 Skpr. Rug, avlet 10 Skpr., 12 Skpr. Blandkorn til Halvs, til sin Part 16 Skp., 8 Skpr. Havre ligl., til hans Part 10 Skpr. Landgilden blev sat til 2 Skpr. Rug, 2 Skpr. Blandkorn, 2 Skpr. Havre. I hans Skov er hugget 10 Træer. I Verninge: Niels Andersen saaet 10 Skpr. Rug, avlet 10 Skpr., 6 Skpr. Blandkorn, avlet 8 Skpr., 7 Skpr. Havre og avlet $12\frac{1}{2}$ Skp., 3 Skpr. Hvede og avlet 3 Skpr. Landgilde: $1\frac{1}{2}$ Skp. Rug, $1\frac{1}{2}$ Skp. Blandk., 2 Skp. Havre. Den gamle Restance kunde de intet svare af det Aar. Endvidere havde de synet den Gaard i Rolfsted, Knud Hansen før beboede, og som nu var antaget af Thyge Sørensen. Skoven til samme Gaard var ganske forhugget og næsten en øde Skov. Til den Bolig i Volden, Jesper Jensen beboede, havde kun været saaet 1 Skp. Ærter; der er ingen Skov til samme Bolig, og Manden

kan ikke taale at svare noget. Den Bolig i Ørsted staar endnu øde; Manden undveg samme Bolig i Svenskens Tid.

Paa Herreborgen saa det kun lidt bedre ud end i Bondens Hytte. De prægtige Herresæder fra forrige Aarhundrede stode som Ruiner med afblæste Tage, raadnede og afbrudte Lofter, Vinduerne ude, Dørene borte eller uden Laase. — Nogle strax efter Krigen tagne Synsvidner vise dette: Den ²⁶/₁₁ 1660 vare Anders Eggertsen i Ballen og Hans Markussen paa Holm i Herredsfogdens Overværelse paa Nielstrup, hvor de forefandt følgende Brøstfældighed paa Ladehus og Borggaard, som det var nødvendigt strax at afhjælpe for at forebygge Husenes store Ruin: Inden udi Ladegaarden kunde Tagene nogenlunde tættes med 60 Tr. Halm. Uden paa Laderne ved Kaalhaven og Porten med 80 Tr., og paa adskillige Steder 20 Tr.; der behøvedes Tømmer for 200 Rd. Oxenstaldens Tag var aldeles borte paa den søndre Side; Dere, Skillerum eller Baase vare ogsaa borte. Ridestalden, som stod paa Fald, behøvede stor Hjælp, agtet for 40 Rd. Bryggerset kunde ej afhjælpes og forfærdiges ringere end 200 Rd. — Murene omkring Borggaarden, Lofterne over Kjælder og Spisekamre vare næsten paa Fald og kunde ej hjælpes ringere end 200 Rd. Loftet over Køkkenet var slet afbrudt, agtet for 10 Rd. Kornloftet over Skolen og den lille Fruerstue fattedes Tagsten, agtet for 20 Rd. Alle Vinduer, som vare borte og afblæste agtedes for 50 Rd. Tvende Vindebroer, som vare næsten øde, agtedes for 80 Rd. Det ny Hus, som ingen Loft var paa 3 Fag og den tredje Part fattedes af det andet, og fattedes paa Borggaarden paa Husene paa adskillige Steder Tagsten for 20 Rd. Laasene vare næsten fra alle Dørene.

Den ²⁸/₅ 1664 afsagdes følgende Syn over Rantzauholms Slot: Kjælderen under det store blaa Hus befandtes ganske

at staa øde og ruineret. Dørene vare afslagne og borttagne; Jærnet af Vinduerne saavel som Vinduerne fandtes at være udslagne og borttagne. Gulvene saavel som Hvælvingerne over Kjælderne vare ganske forfaldne. Udi den Kjælder paa den søndre Ende af Huset befandtes endnu at være tvende Salt-Oldene. Paa Kirkekammeret befandtes Muren ganske at være forfalden og af Regn fordærvet, 1 Bjælke itu og 7 Deller af Loftet forraadnede; Gulvet var lagt med Astrag; nok befindes paa samme Kammer gammelt forfaldent Gods som følger: 1 gl. rød Kiste med 4 Vaaben, 1 liden Egeseng foruden Himmel, 2 gl. Fyrresengsteder, som vare ganske istykker, 7 gl. Kontrafejer, som ikke kunde bruges, 4 gl. Stole, som Læderet var afrevet, 1 liden Egeskive, 1 lang udtrukken Skive, 1 Brødhæk, 1 Drejebænk, 2 gl. Døre af Fyrretræ; Kammeret var omsat med forgyldte Friser og Dørene uden Laas. I Pigernes Sengkammer var Skorstenen borttagen og opflikket igjen. Gulvet var endnu belagt med brune Fliser og Kammeret omsat med forgyldte Friser; Dørene foruden Laas. I Kajs Sengkammer befandtes Skorstenen, 3 Alabaststene, som ere meget stødte og ituslagne. Gulvet var endnu lagt med brune Fliser, Kammeret omsat med forgyldte Friser og Dørene uden Laase, 3 gl. Kontrafejer. I Tavlstuen var Skorstenen nedslagen og borttagen; Kammeret befandtes endnu at være lagt med brune Fliser og omsat med forgyldte Friser og Dørene uden Laas. Paa Fruerstuen befandtes Skorstenen at være borttagen og opflikket igjen; Gulvet var lagt med brune Fliser og Kammeret omsat med forgyldte Friser; for samme Stue fandtes trende Døre og 2 Laase. Murene ind til Stuen befandtes meget at være forfaldne. Paa Runddelkammeret var Gulvet borttaget og Kammeret ganske forfaldent og ruineret. Dørene vare istykker slagne og Kammeret saa ganske øde og kunde

ikke regnes at være af nogen Værdi. I det Kammer paa Salen ved Kirken var det underste Loft saavel som Dønningen og alle Bjælker ganske afraadnet og fordærvet, saavel som Muren indentil paa samme Kammer og af Regn og Vand gjennemløben; dog befandtes samme Kammer endnu at være omsat med forgyldte Friser: Dørene uden Laas. Sengkammeret befandtes at være omsat med forgyldte Friser og Gulvet lagt med brune Fliser, hvoraf en stor Del vare borttagne; Skorstenen var nedslagen og borttagen; Dønnigværket saavel som Loftet og alle Bjælker vare afraadnede. Paa det Kammer næstved fandtes ligeledes Loft, Dønnigværk og Bjælker forraadnede; Gulvet havde været lagt med store brune Fliser, som ganske vare borttagne; Murene vare aldeles ødelagde af Regnen; Skorstenen var nedbrudt og borttagen, Dørene uden Laas; Kammeret var endnu omsat med forgyldte Friser. I Prindsens Kammer befandtes Skorstenen nedbrudt og Loftet, Dønnigværket saavel som Bjælkerne vare afraadnede og forfaldne. Gulvet var endnu lagt med brune Fliser, hvoraf en Del vare borttagne; Kammeret var omsat med forgyldte Friser og Dørene uden Laas. Paa den hvide Sal havde Gulvet været lagt med hvide og sorte Sten, som ganske vare borttagne; Loftet og Dønnigværket saa og alle Bjælkerne vare forraadne, og der var sat Støtter under; dog befandtes Salen endnu omsat med forgyldte Friser; der var 3 Døre foruden Laas. Paa Galleriet ved den hvide Sal var Blyet, som det var overlagt med, ganske borttaget undtagen 6 Smaastykker, som der endnu fandtes, hvorfor den ganske Runddel var af Regn og Sne fordærvet. Dørene for samme Runddel vare sønderslagne, Mur- og Tømmerværk var fordærvet lige ned til Jorden. I hele Runddelen havde været 26 Vinduer, som ganske vare øde og borte. — I det store blaa Hus havde været 242 Vinduer,

som ganske vare øde og sønderslagne, og en stor Del af Buerne vare borttagne, og de faa, som endnu fandtes, havde ingen Værdi. Taget paa det blaa Hus var af Skiffersten og meget mere forfaldent, end Synsmændene kunde granske og se. Det øverste Loft var mestendels bortraadnet. En Del af Blyrenderne vare borte, hvorover Murene vare meget fordærvede. I den store, høje Spir, hvor Trappen gik op til det blaa Hus, var Tømmerværket meget fordærvet; en Del Kobber var borttaget og mange Skiffersten afblæste. Der havde været 30 Vinduer, som ganske vare øde og borte. — I det Hus, Sønden i Borggaarden, var Kjælderen ganske øde med Døre og Vinduer; Mure og Gulv meget fordærvede. I Kjælderen stode 4 Madolden. Overdelen af samme Hus saavel som Mellemløftet var afbrændt, og Murene stode meget ruinerede og forfaldne. I Borgestuen stod 2 Borde og 3 Bænke. I samme Hus har været 82 Vinduer, som vare ganske opbrændte og øde, undtagen 10 Stk., som dog vare ubrugelige. I det vestre Hus stod i Bryggerhuset 3 ubrugelige Ølkar. Murene i Bryggerset i sig selv meget forfaldne. Skorstenen var nedslagen og Bryggerpanden udtagen. Kjøkkenet stod ganske øde og forfaldent. I Skriverstuen var 1 gl. Seng, 1 gl. Fyrreskive, 3 sønderbrudte Stole og 8 Vinduer. Nok fandtes ved Skriverstuen trende Kammerser, som havde været afdelte, men som Synsmændene fandt mestendels nedbrudte og øde. Paa Drejekammeret over Skriverstuen var alt ganske spoleret uden 2 Drejebænke. 16 Fag Loft vare afbrudte paa dette Hus, og det var ganske øde med Vinduer og Døre, Astragene vare mestendels sønderslagne. Paa det Kammer næst ved fandtes 1 gl. Kiste, 1 Urteskab, 1 Klædeskab, 1 Stykke af et Skab; Kammeret var ellers øde med Vinduer og Døre. Tagstenene paa dette Hus vare saa ødelagde, at de ikke mere kunde

bruges. I det hele Hus havde der været 119 Vinduer, som nu alle vare øde og borte paa de 8 nær i Skriverstuen. Porten for Borggaarden var i Stykker og ubrugelig. Lade-gaarden var forholdsvis ligesaa forfalden som Borggaarden.

Stort bedre end paa Nielstrup og Rantzauholm saa det ikke ud paa Lehnets fleste andre Gaarde, og det tog mange Aar, inden Skaden blev blot nogenlunde udbedret. Der kan ganske vist i den nærmeste Tid efter Krigen spores Lyst og Mod baade hos store og smaa til at forsøge paa at udbedre Skaden paa Bygninger og opdyrke Jorden, men de mange Misvækstaar, der kun med korte Afbrydelser kom igjen hele Aarhundredet ud og de haarde Skatter samt Mangel paa Arbejdsfolk og Husdyr gjorde det umuligt at komme fremad. Ridefogderne, der synes at have gjort ganske gode Forretninger under Krigen, og som i Reglen ogsaa vare Forpagtere af Godserne, bleve i Grunden de egentlige Herremænd, indtil ogsaa deres Pengemidler vare udtomte. De fleste Godser gik da over i Hænderne paa Kjøbstadborgere eller Embedsmænd til liden Glæde for den fattige Bonde, der i den danske Adel — paa meget faa Undtagelser nær — havde havt et mildt og naadigt Herskab.

Den 27/4 1666 fører Mads Vestesen, Fuldmægtig paa Skjoldemose, Thingsvidner for den Plyndring og Overlast, Skjoldemosegaards tilliggende Bønder skete af det Rytteri af Oberst Friis's Regiment, som stod ved Kirkeby paa Heden i Foraaret og noget af Sommeren 1660. Vidnerne erklære under Ed efter Recessen, hvorledes det er dem i Guds Sandhed bevidst, at Rytterne handlede meget ilde paa Skjoldemose Stavn og tog alt det, Bønderne havde baade i Staagerup, Rudme og Stenstrup, det være sig Kvæg, Korn, Indbo, Proviant, og hvad andet, de kunde finde i Husene,

saa Bønderne ikke kunde være det ringeste mægtig af det, de til dem, deres Hustruer og Børn havde tilforn.

Den $\frac{1}{3}$ 1666 fører Fru Anna Vind til Løgtved Thingsvidne for, at da de frisiske Ryttere stod paa Kirkeby Hed, da bleve Løgtved Bønder i Stenstrup, Lille-Løgtved, Hundtofte, Lunde og Daugshøjerup af samme Rytteri elendig fratagen deres Middel, som udi deres Huse fandtes, være sig Klæder og Boskab, Mad og Underholdning, og de fattige Folk kunde ingen Sikkerhed have paa Veje og Stier men bleve stedse overfaldne med Vold og Plyndring; deres Heste og Kvæg bortfortes, ja endogsaa deres Korn paa Marken blev opskaaren og voldelig bortført, hvorudover mange af samme Løgtvedgaards Tjenere døde og med største Elenighed omkom; de oversblevne maatte Huse og Hjem undvige, og en stor Del af Gaarde og Huse blev afbrudt, bortført og brændt. Naar nogen sig for de hosværende Officerer beklagede, var intet Godt at erlange andet end som Hug og Slag.

Værre gik det endnu efter Thingsvidne af $\frac{15}{6}$ 1666 paa Klingstrup Gods, over hvilket nævnte Ryttere daglig færdedes til og fra deres Vagthold ved Kysten. Dette Gods havde General Waldek handlet ilde med, før han afrejste til Slaget for Nyborg, og Rytterne forhindrede Opbyggelsen af de øde Gaarde, ja regerede saa ilde med de fattige Folk, der vare tilbage, «at de ikke et Stykke Brød for dem i Rolighed kunde nyde».

Foranstaaende Thingsvidner forklare den Uoverensstemmelse der er mellem det over Løgtved Gods Side 240 anførte Synsvidne og det ssteds meddelte Familiesagn.
